Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Begraven en verbranden van lijken

https://hdl.handle.net/1874/240752

Begraven en Verbranden van Lijken

DOOR

J. C. SMISSAERT.

'S-GRAVENHAGE. — G. C. VISSER.
1885.

46-1

BEGRAVEN EN VERBRANDEN VAN LIJKEN.

ZUID-HOLLANDSCHE BOEK- EN HANDELSDRUKKERIJ.

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT
1909 7090

Diss. Utrecht 1885 S/1

BEGRAVEN EN VERBRANDEN VAN LIJKEN.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

Doctor in de Rechtswetenschap,

AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT,

NA MACHTIGING VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

Dr. N. W. P. RAUWENHOFF,

Hoogleeraar in de Faculteit der Wis- en Natuurkunde,

volgens besluit van den Senaat der Universiteit, tegen de bedenkingen van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid te verdedigen

op Maandag den 2den Maart 1885, des namiddags te 3 uren,

DOOR

JOAN CAREL SMISSAERT,

geboren te Leiden.

'S-GRAVENHAGE. — G. C. VISSER.
1885.

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

Aan mijne Moeder.

INHOUD.

		Pag.
Inleiding	. . . . .	1
Hoofdstuk I,	§ 1. Oud-Aziatische Volkeren . . .	5
	§ 2. Europeesche Volkeren	15
Hoofdstuk II,	§ 1. Nederlandsche Wetgeving . . .	45
	§ 2. Wetgeving in eenige andere landen.	74
Hoofdstuk III.	Medicina forensis tegenover begraven en verbranden	97

A qual titolo ed in forza di qual principio si negherebbe la facoltà di lasciare incenerire il cadavere...

ANGELO DE TEDESCO.

INLEIDING.

Daar ik het onderwerp, dat ik mij voorstel te behandelen, in den titel slechts zeer algemeen heb aangeduid en slechts met een paar woorden deze „question brûlante" heb aangegeven, is het noodzakelijk in eene inleiding nader uiteen te zetten waarover mijn proefschrift zal handelen.

Misschien zijn er weinig vraagstukken die in zulk een nauw verband staan tot de meest verschillende takken van wetenschap als wel het begraven en verbranden van lijken; immers men kan deze questie beschouwen uit onderscheidene oogpunten als daar zijn: historisch, aesthetisch, medisch, ethisch, oeconomisch, physisch, agrarisch, archaeologisch, geologisch, religieus, pieus, physiologisch en eindelijk iuridisch en, wat hierbij op den voorgrond treedt, met betrekking tot de medicina forensis.

Uit den aard der zaak is het alleen de betrekking tot het strafrecht die ik in mijn proefschrift wensch te behandelen, nl. het begraven en verbranden van lijken als onderwerp van wettelijke regeling.

Hieruit zal men gemakkelijk begrijpen, dat niet de

waarde van de 2 genoemde wijzen van lijkbezorging in het algemeen door mij zal worden besproken; dit toch is niet eene questie van strafrecht, wel behoort tot het strafrecht de vraag of de crematie dient te worden opgenomen onder de feiten die strafbaar zijn bij de wet en, wanneer dit is geschied, de vraag of hiertoe genoegzame redenen bestaan.

In meerdere of mindere mate is, van af de oudste tijden, altijd bij de wet geregeld hoe men de lijken der afgestorvenen moest behandelen, en daar de kennis van deze geschiedenis noodzakelijk is tot de juiste waardeering van hetgeen later is geschied, stel ik mij voor in een eerste Hoofdstuk te schetsen hoe de ontwikkeling is geweest van ons onderwerp van af de oudste tijden tot het jaar 1850, het eerste jaar van eene periode waarin op nieuw stemmen opgingen, dié verandering eischten in de bestaande wetten, dusdanig dat der crematie eene plaats zou worden ingeruimd naast de toen algemeen gevolgde gewoonte van begraven.

Allerminst zal ik beweren, dat dit historisch overzicht ook maar eenigzins op volledigheid aanspraak zal kunnen maken: slechts in grove trekken heb ik den gang der geschiedenis kunnen aangeven en, daar dit overzicht ook slechts een onderdeel van mijn proefschrift zal uitmaken, meende ik slechts hier en daar iets te moeten nemen uit het vele dat daarover bekend is.

Hoewel het jaar 1850 natuurlijk eenigzins willekeurig gekozen is, valt niet te ontkennen dat na dien tijd, voor het eerst na een bijna volledig stilzwijgen van ongeveer 1400 jaren, de questie der crematie weder aan de orde

is gesteld, hetzij dan men ze slechts vrijgelaten (facultatief) wenschte te zien, of zooals slechts zeer weinigen meenen, men haar geheel de plaats wil doen innemen van het thans in zwang zijnde begraven.

Na te gaan wat de invloed is geweest van deze uitingen op de wetgeving van ons land en van eenige andere landen zal het onderwerp zijn van een 2e hoofdstuk. In het derde hoofdstuk ben ik van plan te behandelen de vraag of het bezwaar, ontleend aan de eischen van de medicina forensis, zwaar genoeg weegt om te beletten dat vrijheid tot crematie worde gegeven en uit den aard der zaak zullen dan daarbij ter sprake komen de verschillende reglementen die van kracht zijn in die plaatsen waar de crematie niet meer verboden is bij de wet.

HOOFDSTUK I.

Historisch Overzicht.

---

§ 1. Aziatische Volkeren.

Eer ik dit overzicht aanvang, wensch ik te doen opmerken, dat niet alle oorspronkelijke bronnen voor mij hebben opengestaan en ik mij dus in sommige gevallen tot het „relata referre" heb moeten bepalen; naar ik hoop, zal mij dit niet ten kwade geduid worden en zal men, waar soms door de ontoegankelijkheid van die bronnen slechts zeer algemeene schetsen konden worden gegeven, deze omstandigheid niet buiten rekening laten.

Platen zong in een zijner verzen:

«Gebt uns die Edlen Gebräuche Zurück»
«Die geheiligten, alten»
Gebt uns die Flamme Zurück»
«Rasch zu vernichten den Leib.»

daarmede uitdrukkende de vrij algemeen verspreide meening, dat verbranden de oudste wijze van lijkbezorging is geweest; wanneer men echter de verschillende landen der

oudheid nagaat schijnt dit nog niet zoo algemeen of liever niet zoo uitsluitend waar te zijn.

Van de schrijvers die tegen de crematie hunne pen voeren, houdt o. a, Dr. Toden Van Velzen een tamelijk uitvoerig historisch-critisch betoog (in zijne brochure: Begraven of verbranden?) waaruit volgens hem onwederlegbaar blijkt dat men, door de crematie door de wet geregeld en toegelaten te wenschen, niet terugkeert tot de gebruiken der oudste volkeren, maar dat men dan slechts in toepassing zoekt te brengen wat gedurende betrekkelijk korten tijd bij zekere klassen van enkele volkeren in zwang is geweest. Het gezegde van Minutius Felix: verterem et meliorem consuetudinem humandi frequentamus, drukt volgens hem eene meening uit, die nog heden ten dage moest gelden.

Wat hiervan zij, uit de verhalen en aanteekeningen, zoowel als uit de overblijfselen van graven, schijnt ten minste dit te blijken, dat bijna overal de beide te bespreken wijzen van lijkbezorging in toepassing waren, dikwijls werd verbranden als eene eerbewijs beschouwd en dan in praktijk gebracht bij lijken van koningen, helden enz.; zoo werd o. a. door Homerus (Ilias XXIII, XXIV) beschreven het verbranden van het lijk van Patrocius en ook dat van Hector door diens vader Priamus. Zie ook Virgilii Aeneis XI 29 vlgg.

Voor zoover het mij mogelijk is, de instellingen betreffende ons onderwerp bij de oudste volkeren van Azië na te gaan, zal nu mijn eerste werk zijn.

Onder de volkeren der oudheid, waarvan veel overleveringen en gedenkteekenen tot op onzen tijd zijn blijven

bestaan, nemen de Babyloniërs en Assyriërs eene voorname plaats in: wat de Babyloniërs betreft vinden wij aangeteekend bij Herodotus I 198 1) dat zij de lijken niet verbrandden, maar ze omhulden met honig, tevens wordt op diezelfde plaats door Herodotus ook verhaald, dat de Arabieren hetzelfde deden; van eigenlijk begraven is hier dus geen sprake, terwijl verbranden onmogelijk zou zijn geweest, omdat het vuur hun heilig was, in die mate zelfs, dat Alexander de Groote beval het vuur uit te doven gedurende eene begrafenis 2) en hiermede, (aldus vermeldt Diodor. Siculus) slechts sanctionneerde wat bij de Perzen gebruik geweest was. De Assyriërs deden evenals de Babyloniërs: Strabo 3) verhaalt dat zij gezalfd werden en met was bestreken.

Daar in die en in nog veel latere tijden, het begraven hoofdzakelijk eene handeling van religieusen aard was (b. v. bij de Romeinen Plinius II 54: honinem ita examinatum nl. door den bliksem getroffen, cremari FAS non est, in sterke tegenstelling met IUS, zooals hij

---

1) ταφαὶ δὲ σφι ἐν μέλιτι, θρῆνοι δὲ παραπλήσιοι τοῖσι ἐν Αἰγύπτῳ. ὁσάκις δ' ἂν μιχθῇ γυναικὶ τῇ ἑωυτοῦ ἀνὴρ Βαβυλώνιος, περὶ θυμίημα καταχιζόμενον ἵζει, ἑτέρωθι δὲ ἡ γυνὴ τὠυτὸ τοῦτο ποιέει. ὀρθρου δὲ γενομένου λοῦνται καὶ ἀμφότεροι· ἄγγεος γὰρ οὐδενὸς ἅψονται πρὶν ἂν λούσωνται. ταὐτὰ καὶ Ἄραβιοι ποιεῦσι.

2) Diodorus Siculus XVII 114 πᾶσι δὲ τοῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν οἰκοῦσι προσέταξε τὸ παρὰ τοῖς Πέρσαις ἱερὸν πῦρ καλούμενον ἐπιμελῶς σβέσαι, μέχρι ἂν τελέσῃ τὴν ἐκφοράν· τοῦτο δὲ εἰώθεισαν οἱ Πέρσαι ποιεῖν κατὰ τὰς τῶν βασιλέων τελευτάς.

3) Strabo XVI 20 ἀλείφονται δ' ἐκ τοῦ σησάμου φρηνοῦσι δὲ τοὺς ἀποθανόντας, ὡς Αἰγύπτιοι καὶ πολλοὶ τῶν ἄλλων, ὑάπτουσι δ' ἐν μέλιτι κηρῷ περιπλασάντες.

zelfs zegt: terra condi RELIGIO tradit) ligt het voor de hand dat weinig strafbepalingen daaromtrent in de wetten waren opgenomen; van de oudste Aziatische volkeren ten minste schijnt weinig te dien opzichte bekend te zijn. Het meest uitvoerig wordt hunne geschiedenis met betrekking tot de crematie behandeld door Dr. Wernher in zijn „die Bestattung der Todten" en door Sonntag in zijn „die Todtenbestattung," uit wier werken ook verscheidene van deze aanteekeningen zijn geput.

Overal, slechts enkele volkeren uitgezonderd, wordt het verbranden vermeld naast het begraven; bij de Assyriers b. v. weet Dr. Wernher te vermelden de uitvaart van Sardanapalus, die met grooten pracht verbrand werd; daar zien wij dus weder het verbranden als eene eerbewijs beschouwd.

De Perzen, zooals ik boven reeds opmerkte, hielden het vuur voor heilig en werden door dit geloof er toe gebracht om de lijken hunner afgestorvenen niet te verbranden, daar zij meenden dat het vuur daardoor verontreinigd zou worden, opmerkelijk is echter dat bij anderen volkeren (b. v. sommige van de overige die tot den Arischen stam behoorden) die ook de vuurvereering hadden een geheel verschillende toepassing van dit geloof werd gevonden: men meende daar dat het vuur eene louterende, zuiverende macht zou bezitten en dat men dus een lijk niet beter kon behandelen dan door het aan het vuur prijs te geven. (Uitvoeriger bij Dr. Wernher. Die bestattung der Todten pag 210).

Daar echter de aarde der Perzen ook heilig was kon het begraven in eigenlijken zin ook niet in praktijk gebracht worden omdat dan weder de aarde zou verontreinigd

zijn, daarom had men verschillende andere wijzen van behandeling zooals omhullen met was enz., voornamelijk echter het begraven van de overgebleven ledematen nadat de wilde dieren aan het lijk gebeten hadden. (Sonntag die Todtenbestattung pag 10).

Cicero Tusc. quest. I 45 1) vermeldt deze laatste bijzonderheid als alleen gebruikelijk bij de eersten des volks, uit andere plaatsen echter blijkt dat tot die beperking geen grond bestaat, zooals uit Procop. Bell. Pers. I. 7 waar, naar Sonntag vermeldt, verhaald wordt dat iemand ter dood veroordeeld werd omdat hij zijne vrouw begraven had (zeker voordat die dieren er aan gebeten hadden 2).

Dat het verbranden niet gebruikelijk was zegt uitdrukkelijk Herodotus III 16 (οὐδαμῶς ἐν νόμῳ οὐδετέροισι) waar hetzelfde ook van de Egyptenaren wordt vermeld.

Uitzonderingen schijnen weer voorgekomen te zijn bij afsterven van koningen of andere groote mannen wien men eene bijzondere onderscheiding wilde toekennen.

---

1) Persae etiam cera circumlitos condunt ut quam maxime permaneant dinturna Corpora, magnorum mos est non humare corpora suorum nisi a feris sint ante laniata.

2) Misschien is het niet oneigenaardig te vermelden dat dit gebruik nog bestaat en beschreven is. o. a. door Biondelli met deze woorden:

In Persia ove l'Islamismo ha supplantato da parecchi sécoli, come è noto, il culto del fuoco, i Guebri, ultimo avanzo dei seguaci di Zoroastro, vi conservano colla religione anche gli usi. A poca distanza da Ispahan in sostituzione dell'erto monte, costruirono un'ampia torre che ha circa trenta metri di diametro e venti di altezza; essa è terminata in un'ampia terrazza o piattaforma scoperta, nel mezzo della quale è scavata una fossa. E destinata alla esposizione dei morti che ben presto vengono divorati da numerose torme di corvi che, fatta loro stabile dimora in quel vicinato, vi si aggirono intorno; e le ossa spolpate e disseccate, rotolando nella fossa, vengono poi raccolte e sepolte in luoghi separati.

Cyrus o.a. verzocht voor zich om eenvoudig begraven worden (Xenophon Cyrop. VIII 7). Hierop heeft ook betrekking de gevolgtrekking die Cicero maakt (de leg. II 22 1)) dat nl. begraven de oudste wijze van lijkenbezorging was, zooals dat bij Xenophon vermeld wordt van Cyrus: het lijk wordt aan de aarde teruggegeven.

Drie voornamelijk onderscheidene gewoonten hebben wij dus nu bij de Perzen gevonden, nog een vierde wordt vermeld door Huc in zijn werk over Tibet en door Biondelli beschreven als „orribile a dirsi" daar zij hierin bestaat, dat het lijk in stukken wordt gesneden en aan de honden wordt voorgeworpen. 2)

Hoe vreemd en barbaarsch ons die gewoonte ook moge schijnen, in oude tijden kwam zij bij nog verscheidene andere volken voor, zooals o.a. de Hyrcaniers die honden onderhielden tot dat doel. Bij verschillende schrijvers wordt op deze gewoonte gedoeld, zoo bij Sil. Ital. Bell. Pun. XIII 472 3) en bij Cicero Tusc. quest. I 45 waar die dieren „publicos canes" genoemd worden en er bijgevoegd wordt dat men dit voor de beste wijze van bezorgen hield.

---

1) Antiquissimum sepulturea genus illud fuisse videtur quo aqud Xenophontem Cyrus utitur. Redditur enim terrae corpus. caet.

2) Similmente il padre Huc, nella monumentale sua Opera sul Tibeto, non ha guari da lui visitato e descritto, ci attesta di aver trovato, con sua grande sorpresa, in quella regione, praticati ancora ai nostri giorni, non solo i tre processi sovra esposti coi quali gli Ariani dell' India e dell' Iran cèrcano distruggere i cadaveri dei loro estinti, ma ancora un quarto, forse piu crudele, e pur preferito, che consiste (orribile a dirsi) nel tagliare i cadaveri a pezzi, per gittarli a pasto dei cani.

3) Regia cum lucem posuerunt membra probatum est Hyrcanis adhibere canes.

Van de Iberiërs is het ook bekend dat hunne lijken aan de roofvogels werden gegeven. 1)

In de boven (pag. 7) aangehaalde plaats van Strabo werd reeds gesproken over de Egyptenaren en gezegd, dat zij hunne lijken met was bestreken (κηρῷ περιπλασάντες), van algemeene bekendheid is het nu, dat eigenlijk balsemen de meest gebruikelijke methode was; Herodotus III 2) spreekt over hetzelfde gebruik maar meer uitvoerig wordt het beschreven bij Lucianus de luctu XXI, 3) die het balsemen vergelijkt met het omgeven met een muur en er bij verhaalt, dat, wanneer de Aegyptenaar in geldnood verkeerde, hij dikwijls de mummie van zijn vader of broeder in pand gaf.

De meest vreemde bijzonderheden zijn bekend over een paar volkeren die ook in Azië zijn gevestigd geweest nl. de Issedones en de Scythen. Van beide volkeren is vermeld, dat zij de lijken hunner afgestorvenen opaten, de eersten vermengden het daartoe met het vleesch van schapen. Herodotus IV 26 4) spreekt van de Issedones, terwijl Lucianus beweert: ὁ Σκύθης κατεσθίει.

---

1) Sil. Ital. Bell. Pun. XIII 472:

Tellure (ut perhibent) is mos antiqua Hibera.
Exanima obscoenus consumit corpora vultur.

2) Hier spreekt hij weder van die stof ὕαλος door Lucianus weergegeven door vitrum.

3) Muria quadam condit Aegyptius: hic vero (quae vidi narro) siccatum cadaver convivum adeo et compotorem solet facere, saepe etiam pecuniae indigenti Aegyptio solvit inopiam pignori oppositus in tempore frater paterve.

4) Νόμοισι δὲ Ἰσσηδόνες τοιοισίδε λέγονται χρᾶσθαι· ἐπεὰν ἀνδρὶ ἀποθάνῃ πατήρ, οἱ πρπσήκοντες πάντες προσάγουσι πρόβατα, καὶ ἔπειτεν ταῦτα θύσαντες καὶ καταταμόντες τὰ κρέα κατατάμνουσι καὶ τοῦ δεκομένου τεθνεῶτα γόνεα, ἀναμίξαντες δὲ πάντα τὰ κρέα δαῖτα προτιθέαται.

Bij de Indiërs was nog een eigenaardig gebruik bekend, dat wij verhaald vinden bij Cicero Tusc. quest. V 27, 28 en dat hierin bestond dat, wanneer een man gestorven was, eene van zijne vrouwen, nl. degene die hij het meest beminde, met hem moest verbrand worden; zij deden dit blijmoedig daar zij het een geluk rekenden.

Daar, zooals Cicero zegt: „plures enim singulis solent esse nuptae", en deze allen om tot een beslissing te komen, wie van hen het meest door den afgestorvene was bemind, „in certamen iudiciumque veniunt", zal dit wel dikwijls tot levendige tooneelen aanleiding gegeven hebben.

De Chinezen omtrent wier oudste geschiedenis wij bij klassieke schrijvers niets vinden opgeteekend, schijnen in overoude tijden meer het begraven in toepassing gebracht te hebben, aldus ten minste verhaalt Nippon (Buddha Pantheon 429 bladz. 131) die er echter bijvoegt, dat later, onder den invloed van het Buddhisme ook het verbranden tot hen is doorgedrongen; algemeen schijnt daar dit gebruik echter nooit geweest te zijn, daar b.v. Hurd over de godsdienstige gebruiken der Chinezen sprekende wel eene begrafenis beschrijft 1), maar van verbranden volstrekt niet spreekt.

Van de Japanezen wordt ongeveer hetzelfde verhaald door Griffis (the Micado's Empire) maar daar schijnt toch het verbranden min of meer algemeen geworden te zijn, daar het 23 Juli 1873 door de regeering verboden werd.

---

1) Hurd Gesch. v. d. Godsd. I 318 vlgg. — Muziekkundigen loopen midden in de staatsie tot aan de plaats waar het lijk zal begraven worden, welke altoos buiten de stad in het open veld is, met voordagt te dien einde afgezonderd. Het lijk wordt in den grond gelegd. —

Dr. Plugge en Dr. Beukema, die eene uitgebreide verhandeling schreven over de lijkverbranding in Japan, weten te verhalen, dat ook daar de invloed van het Buddhisme kenbaar is geweest bij de invoering van de lijkverbranding en dat tot het jaar 700 na Chr. het begraven algemeen gebruikelijk was.

In 1875 werd het verbod van 1873 weder ingetrokken daar men op te veel moeilijkheden stuitte bij de toepassing.

Wilhelm Heine (Japan und seine Bewohner pag. 285) geeft de volgende beschrijving: „Man hat 3 Arten von Bestattung, nämlich das Einfache Begraben, Doso genannt, die Verbrennung und das Sammeln der Asche in einer Urne, welche Knoso heiszt, oder man wirft die Leiche in das Meer was man als Sonsio bezeichnet, welche letztere Art jedoch nicht mehr in Gebrauch sein soll."

Over de gebruiken op het eiland Ceilon geeft weder Hurd ons eene beschrijving en zegt daarin (t. a. p. I pag. 491): „. . . hebben de rijken en aanzienlijken in den lande de gewoonte om dezelven te verbranden; doch de armen begraven hunne dooden, genoegzaam zonder eenige plechtigheden. . . . De lijken der behoeftigen worden in de aarde gelegd, met het hoofd naar 't Westen en de voeten Oostwaarts gekeerd. Deze gewoonte welke genoegzaam algemeen is onder alle volken, schijnt haren oorsprong ontleend te hebben van den dienst der Zonne, welke geduurende het grootste gedeelte van het jaar (!!) in het Oosten opgaat." Bij dit volk dus weder het verbranden als meer eervol beschouwd, terwijl begraven slechts noode werd toegepast.

Alvorens tot de Europeesche volkeren over te gaan,

wensch ik met enkele woorden te gewagen van de Israëlieten en dit wel bijzonder om deze reden dat zij, als het volk waarvan de Europeanen het Christendom hebben ontvangen, zonder twijfel veel invloed moeten gehad hebben op de godsdienstige gebruiken der eerste Christenen en het dus van belang is te weten welke hunne overtuiging was aangaande zulk een gewichtig vraagstuk als het bezorgen der lijken, dat bij de Christenen ook zoo streng was geregeld dat Karel de Groote de doodstraf stelde op overtreding der verordeningen. —

Tallooze plaatsen in het Oude Testament bewijzen 1) de gewoonte van de Israeliten om te begraven en wanneer wij bij andere schrijvers zooals Tacitus 2) ook van verbranden melding gemaakt zien, dan schijnt die alleen te doelen op eene uitzondering voor tijden van oorlog of besmetting, hetgeen bevestigd zou kunnen worden door verschillende plaatsen uit het Oude Testament 3), die echter door sommigen anders worden uitgelegd (o.a. door Dr. Toden Van Velzen t. a. p. pag. 48).

Den eersten Christenen werd het verbranden als een heidensch gebruik voorgesteld, o.a. door Tertullianus 4) en Minutiut Felix 5), zeker moet dit terugwijzen op een afschrik, die de Israeliten van die methode hadden; immers

---

1) Gen. 23 Gen. XV 15, Deuter. X 6, caet.

2) Tacitus Hist. V 5: Corpora condere quam cremare e more aegyptio, nl. de Judaei.

3) Amos VI 10, 1 Sam. XXXI 12.

4) et cremabitur ex disciplina castrensi Christianus, cui cremare non licuit, cui Christus merita ignis indulsit?

5) Veterem et meliorem consuetudinem inhumandi frequentamus.

schijnt het wel eenigzins ver gezocht om met Dr. Pini (la salute Gennaio 1874) aan te nemen, dat „de kosten van het hout toen cokes en steenkolen nog niet bekend waren". Tertullianus tot die overtuiging zou gebracht hebben; zoolang het verbranden niet imperatief werd gesteld was toch de kostbaarheid niet een groot bezwaar.

---

§ 2. Europeesche Volkeren.

Van de Europeesche volkeren der oudheid komen wij het eerst bij de Grieken, en aangaande hen is het zeker dat zij èn begroeven èn verbrandden. De oudste aanteekeningen komen voor bij Homerus 1), en, zonder te oordeelen over den verschillenden zin die geleerden aan eenige van die plaatsen willen geven, kan daaruit wel met zekerheid worden opgemaakt, dat het verbranden in zeer oude tijden reeds bij hen in zwang was; volgens Cicero echter was reeds in den tijd van Cecrops 2) het begraven bekend en bleef deze gewoonte later ook bestaan.

De oudste bekende wetsbepalingen zijn uit den tijd van Solon en Lycurgus en handelen over het begraven binnen of buiten de stad, blijkbaar was dus toen begraven algemeen gebruikelijk; later was het dat bijzonder onder de

---

1) Ilias VII 376: . . . . εἰσόκε νεκροὺς κήομεν.
Odyss. XII 13 αὐτὰρ ἐπεὶ νεκρὸς τ' ἐκάη καὶ τεύχεα νεκροῦ.
Ilias I 52: . . . . αἰεὶ δὲ πυραὶ νεκύων καίοντο θαμειαί.
Lucianus de luctu XXI Graecus illos cremat.

2) nam et Athenis iam ille mos, a Cecrope ut aiunt, permansit, hoc ius terra humandi.

ingewijden in de Eleusinische mysteriën en de sekte der Pythagoraeers.

Het voorname punt van onderscheid tusschen die wetten van Solon en van Lycurgus ligt juist in dat verschil van meening omtrent het begraven binnen de stad: Solon, verbood dit ten strengste (zie Plutarchi Solon XXI) met bepalingen die later in de lex XII tabb. zijn overgenomen, terwijl Lycurgus niet alleen niets strafbaars er in zag, maar zelfs de nabijheid van de kerkhoven en zoodoende de voortdurende herinnering aan den dood als een nuttigen factor beschouwde voor de opvoeding der jonge Spartanen (Plutarchi Lycurgus XXVII 1). Een lijk te zien liggen en het onbegraven te laten, althans niet een handvol zand er op te werpen, werd als een zeer snoode daad aangemerkt, daar men meende dat de ziel van een onbegraven lijk niet in de onderwereld mocht binnengaan. (Aelianus Var. hist. V 14, 2) Hor. Carm. I 28. 3)

Uit dit geloof van de onderwereld stamde ook het gebruik om het lijk een obool in den mond te leggen, die dan als veergeld voor het overvaren van den Styx kon betaald worden.

De graven werden meestal aan den openbaren weg ge-

---

1) καὶ μὴν καὶ περὶ τὰς ταφὰς ἄριστα διεκόσμησεν αὐτός. πρῶτον μὲν γὰρ ἀνελὼν δεισιδαιμοσίαν ἅπασαν ἐν τῇ πόλει θάπτειν τοὺς νεκροὺς καὶ πλησιὸν ἔχειν τὰ μνήματα τῶν ἱερῶν οὐκ ἐκώλυσε.

2) Aelianus var. hist. V 14: Νόμος καὶ οὗτος Ἀττικὸς ὃς ἂν ἀταφῳ περιτυχῃ σώματι ἀνθρώπου, πάντως ἐπιβάλλειν αὐτῷ γῆν, caet.

3) Horatii Carm. I 28 At tu nauta vagae ne parce malignus arenae.
Ostibus et capiti inhumato
Particulam dare.

bouwd, voor onvermogenden bestonden echter algemeene begraafplaatsen, bij Athene aan den Pyraeus.

Nog wil ik hier niet onvermeld laten, dat de plicht van de nabestaanden om het lijk van een bloedverwant te begraven, het onderwerp heeft uitgemaakt van een der beroemdste Grieksche treurspelen, nl. de Antigone van Sophocles, waarin de hoofdpersoon, Antigone, wordt gesteld tusschen de plicht, die de pieteit haar oplegt, om het lijk van haren broeder Polynices te begraven en het bevel van den koning Creon om aan dat lijk die laatste eer te ontzeggen.

In den strijd die in Antigone's gemoed gevoerd wordt tusschen deze twee tegenstrijdige overwegingen, behaalt toch de pieteit tegenover haren broeder de overwinning; zij zorgt dat het lijk begraven wordt en moet daarvoor later zelve den doodstraf ondergaan. Op bevel van Creon wordt zij in het gesloten graf van Polynices gevoerd om daar den hongerdood te sterven.

Waren aangaande de Grieken weinig bijzonderheden te vermelden, meer uitvoerig zal ik spreken over de Romeinen, wier lex XII tabb. verschillende beperkende bepalingen bevat.

Over de oudste tijden, d. w. z. de tijden vóór de regeering der Romeinen als volk, is weinig bekend; Micali in zijn „Italia avanti la dominazione dei Romani" spreekt over de oudste gebruiken der Etruriers en houdt vol dat begraven de algemeen gevolgde methode is geweest, hetzelfde komt voor bij Curt. Inghiramius (Fragmenta Etrusc. antiquit. pag. 176), die de hoofdinhoud weergeeft van eene wet op het begraven, waarvan de voornaamste bepalingen hier zullen volgen.

Eene algemeene regel is, dat begraven altijd moest geschieden buiten de stad, terwijl voor bijzondere standen ook afzonderlijke bepalingen golden: alleen de raadsleden werden verbrand (cremantur).

De vestaalsche 1) maagden en de priesters werden in de stad begraven.

Ieder wordt op zijn eigen akker begraven (verg. de klacht bij Livius VI 36 beneden pag.). Dit „cremantur" beteekent volgens Dr. Toden Van Velzen (t. a. p. pag. 26) niet *ver*branden van het lijk, en kan dit niet beteekenen daar dat denkbeeld, volgens schrijver, in deze wet volstrekt niet zou passen, omdat in andere bepalingen de vuurdood als straf wordt gesteld op zware misdaden, zooals lasteren der Penaten, aanslag op de vrijheid des vaderlands enz. Het cremari zou eene eer moeten zijn voor de magistraten en nu is, zegt Dr. T. v. V., niet aan te nemen, dat in het eene geval eene eer zou zijn wat in het andere (bij misdadigers) als zeer smadelijk wordt beschouwd, daarom moet dat cremari beteekenen, branden van reukwerken, houtsoorten enz.

Ook wordt (zegt Dr. T. v. V.) steeds in die wet, waar van *verbranden* sprake is, gebruikt het woord „comburere".

Zonder in beschouwingen over dit laatste argument te treden, kan ik niet nalaten op te merken, dat m. i. het bestaan van den vuurdood als straf, volstrekt niet uitsluit de mogelijkheid dat het verbranden van het lijk *na den dood* wordt beschouwd als eene eer; in eene ons overgeleverde

---

1) Zóó worden ze althans genoemd door Sontag t. a. p. die de geheele wet weergeeft.

wet nl. die van de XII tabb. zien wij ook in tab. VIII, § 10 1) den vuurdood als straf gesteld, terwijl uit tab. X § 1 2) blijkt dat het verbranden van lijken zoo het al niet als eene bijzondere eer werd beschouwd, toch volstrekt niet in onbruik was maar volkomen gelijk gesteld werd met begraven.

Aangaande de Latijnen is eene geringe aanwijzing te vinden bij Virgilius 3) Aen. XI, waar na den strijd, boodschappers komen uit de stad der Latijnen om te vragen dat de lichamen, die door het staal getroffen daar neerlagen, hun mochten worden teruggegeven en dat hun vergunning mocht worden gegeven ze te begraven.

Plinius (VII 54) verhaalt in het algemeen, dat verbranden bij de oude Romeinen niet tot de vroegste instellingen behoorde, (apud antiquos non fuit veteris instituti) eerst toen men bemerkte dat de lijken in de langdurige oorlogen uit hunne graven gerukt werden, toen is het ingesteld; vóór dien tijd werden zij begraven (terra condebantur) 5).

---

1) Qui aedes acervumve frumenti iuxta domum positum combusserit, vinctus verberatus igni necari iubetur, si modo sciens prudensque id commiserit;...

2) Hominem mortuum in urbe ne sepelito neve urito.

3) Virg. aen. XI 121.

> Velati rames oleae veniamque rogantes
> Corpora, per campos ferro quae fusa iacebant
> Redderet ac tumulo sineret succedere terrae;

5) Tegen het aanhalen van deze plaats bij Plinius wordt heftig gestreden door Francesco Cucaro in zijn I tempi i popoli, waar hij o. a. zegt:

«Io chiamerei costoro (nl. degenen die die plaats aanhalen) infami detrattori perchè mentiscono a scuarciagolo, onde mettere in inganno i pochi esperti».

Andere voorname redenen geeft hij hiervoor niet op dan deze, dat wanneer men het boek van Cicero de legg. geheel leest «si vedrà che quel grande

Ook den Romeinen was het zorgen voor de lijken eene eerste plicht, hetgeen wij zien in de uitdrukkingen iusta, debita ferre, exsequi.

Nadat Numa reeds getracht had wetten uit te vaardigen, die de weelde bij de begrafenissen zouden beperken, werd de zaak meer uitvoerig behandeld door de decemviri in hunne lex XII tabb. Hierin komen dan de voornaamste bepalingen voor ofschoon Cicero toch nog aanleiding vond om (de Legg. II 23) op de vraag: quaero quidnam sit in legibus (nl. aangaande de lijkbezorging) te antwoorden: pauca sane Tite!

Het grootste gedeelte van die verordeningen is overgenomen uit de wetten van Solon: translate de Solonis fere legibus, zegt Cicero de legg. II 23.

In het algemeen verdeelt Cicero de wetten op het begraven in 2 rubrieken nl. die bepalingen, die betrekking hebben op private gebouwen, en de andere die meer het „ipsum ius sepulcrorum" betreffen. Van de eerste soort zijn dan b.v. de verordeningen waarbij verboden werd een nieuwen brandstapel te bouwen op een afstand van minder dan 60 voet van een huis, tenzij de eigenaar van het huis zijne toestemming gaf.

Van de andere soort zijn dan de uitzonderingen op het verjaringsrecht ten behoeve van het voorportaal der graven en van de grafheuvels. Onder deze soort zou men dan

---

afferma si darsi varî casi di sepellimento di cadaveri interi, ma essere la cremazione il sepellimento solenne e la sepoltura ufficiale e dice di piu che, a sua conoscenza, pare che la sola famiglia Cornelia avesse usata la umazione fino a Silla, chè ne abrogò quest'uso commandando che le sue membre fossero bruciate».

ook moeten brengen alle bepalingen die ten doel hadden de weelde bij begrafenissen te beperken (leges sumptuariae) zooals er verscheidene voorkomen in §§ 2—9 van de genoemde tab. X. Opmerkelijk is dat in de tab. X § 1 (Hominem mortuum in urbe ne sepelito neve urito) gesproken wordt van sepelire en niet van humare; Cicero 1) verklaart dit door te zeggen dat de bijvoeging „neve urito" aanwijst dat niet het reeds verbrande lijk later nog begraven (bijgezet) wordt, maar „qui humetur": een lijk dat zonder voorafgaande handeling wordt begraven. Plinius Hist. nat. VII 54 beweert daarentegen dat sepultus beteekent: op eenige wijze bijgezet (quoquo modo conditus 2); humatus, bepaald met aarde bedekt. De afleiding van humare (van humus) zou er wel toe leiden deze laatste verklaring aan te nemen, te meer daar dit met aarde bedekken nooit gebeurde met de asch van een verbrand lijk en men dus licht sepultus als de meer algemeene aanduiding zou kunnen opvatten. Dat verder „homo mortuus" gebruikt, wordt en niet cadaver, moet zijn grond vinden in het denkbeeld van lijk in staat van ontbinding, dat men aan cadaver verbond (ook als scheldwoord werd het gebruikt; eens werd als etymylogie van het woord opgegeven: *ca*ro *da*ta *ver*mibus).

Reeds zonder verdere aanwijzing zouden wij kunnen aannemen, dat daar, waar het begraven in de stad als minder gewenscht werd verboden, deze gewoonte heeft moeten

---

1) Cicero de legg. II 23 quod autem addit (lex), neve urito, indicat non qui uratur sepeliri, sed qui humetur.

2) Zie ook Tac. Annales II 73.

bestaan, en dit wordt bevestigd door Isidorus, die verhaalt dat ieder, niet alleen in de stad, maar zelfs in zijn eigen huis (in het impluvium) werd begraven. 1)

Later werd niet dan bij groote uitzondering afgeweken van dien regel in de XII tabb. gesteld en dat wel alleen 2) ten behoeve van nazaten van personen, wien het wegens hunne bijzondere verdiensten vóór deze wet was toegestaan, of ten behoeve van personen die zelven zich die eer waardig gemaakt hadden na de invoering der XII tabb.

„Buiten de stad" zegt dus tab. X § 1, maar men zal vragen: waar dan? en op deze vraag zijn verschillende antwoorden te geven, daar het groote onderscheid tusschen de standen zich bij de Romeinen ook in dit opzicht kenbaar maakte.

De onvermogenden werden begraven op den Esquilinus 3) (ten N. O. der stad) en, om redenen waarvan de vermelding onnoodig is, werden die plaatsen puticolae 4) genoemd (echter ook wel culinae, hetwelk op verbranden moet doelen).

Voorname Romeinen werden na hun dood bijgezet in hunne graven aan de kanten van een der groote wegen, zooals de via Appia, Cornelia, Flaminia.

De uitstekendsten echter (zie boven) en later ook de keizers werden nog altijd in de stad begraven; de keizers

---

1) Isidorus XV 11, prius quisque in domo sua sepeliebatur; postea vetitum legibus est.

2) Cicero de legg II 23. Quid? qui post XII in urbe sepulti sunt clari viri? credo . . . fuisse aut eos, quibus hoc ante hanc legem virtutis causa tributum est ut Publicolae, ut Tuberto, quod eorum posteri iure tenuerunt, aut eos si qui hoc, ut C. Fabricius virtutis causa soluti legibus consecuti sunt.

3) Horatii Satyr. I 8. Hoc miserae plebi stabat commune sepulcrum.

4) Volgens sommigen: puticuli van puteus.

in hunne mausolea (naar Mausolus koning van Carie 377—350 vCh. wiens echtgenoot Artimisia het eerste vermaarde praalgraf haren overleden echtgenoot ter eer liet bouwen) op den Campus Martius, die echter ook nog buiten het pomoerium, als geheiligde grens der stad, was gelegen.

De plattelandsbewoners mochten nog altijd op hun eigen grond begraven worden, zoo blijkt uit Livius VI 36 1), waar eene schildering gegeven wordt van den toestand van het grondbezit bij de Romeinen en gezegd wordt, dat enkelen groote bezittingen hebben, terwijl den plebeier geen stukje land behoort, groot genoeg om hem tot graf te dienen.

De begraafplaatsen op den Esquilinus zijn later afgeschaft en door Maecenas werd op genoemden berg een huis gebouwd, zoodat Horatius kon uitroepen (I 8) 2): nu kan men weer gezond wonen op den Esquilinus.

§ 2—§ 9 van de genoemde tab. X zijn alle leges sumptuariae, zoo werd in § 2 verboden het hout van den brandstapel te schaven, § 3 en 4 gaan het rouwbedrijven der vrouwen te keer (mulieres genas ne radunto) dat daarin bestond, dat zij zich de wangen openkrabden (het genas radunto toch moet klaarblijkelijk zóó worden opgevat en niet volgens de vermakelijke verklaring van Rivallius (in XII tabb. comm.) en Lambinus (ad Ciceron.) alsof er sprake ware van baardscheren; zij wilden daarom ook liever lezen: genas ne carpunto, omdat, zooals zij er bijvoegen: pilos carpere solent mulieres parvulis forcipibus, non genas radere).

---

1) . . . Ut singuli prope trecentorum civium possiderent agros, plebeio homini vix ad tectum necessarium aut locum sepulturae suus pateret ager?

2) Nunc licet Esquiliis habitare salubribus, atque
Aggere in aprico spatiari.

Buitendien mocht ook geen doodenklacht (lessum funeris) gehouden worden.

§ 5 luidt: homini mortuo ne ossa legito quo post funus faciat; hier schijnt bedoeld te zijn het gebruik 1) om ledematen af te snijden voor de verbranding, om daarmee later (post) een begrafenisplechtigheid te houden met een Silicernium (doodenmaal): dit werd nu verboden, behalve in het geval van overlijden op het slagveld of in den vreemde (Cicero de legg II 24 excipit bellicam peregrinamque mortem).

Een voorbeeld van het hierbedoelde gebruik is bekend van Quinctilius Varus, wiens hoofd naar Rome werd gebracht, nadat hij den slag tegen Arminius had verloren.

§§ 6, 7 en 8 geven alle verbodsbepalingen tegen de zalving door de slaven, (servilis unctura) tegen drinkgelagen (circumpotatio) tegen weelderige besproeiing van den brandstapel (sumptuosa respersio), enz. enz. dit laatste in aansluiting aan eene wet van Numa die zeide: vino rogum ne respergito Plin. H. N. XIV 2.

§ 9 luid: quoi auro dentes vincti escunt; ast im cum illo sepelire urereve se fraude esto. Hierin wordt gedoeld op tanden die (zooals hier blijkt) ook bij de Romeinen reeds in goud gezet werden (auro vincti), deze aan het lijk te laten bij begraven of verbranden was geen strafbare daad (se fraude = sine fraude); ook een krans mocht op deze wijze medegegeven worden, zegt § 7 (qui coronam parit ipse pecuniave euis, virtutis suae ergo duitor ei).

---

1) Paulus Diaconus p. 148 membrum abscidi mortuo dicebatur quum digitus eus decidebatur ad quod servatum iusta fierent reliquo corpore combusto.

Over §§ 10 en 11 heb ik reeds met een enkel woord gesproken zie boven pag. 20, hier kunnen echter nog een paar opmerkingen hunne plaats vinden. Het verbod om geen nieuwen brandstapel te bouwen op een afstand van minder dan 60 voet van een huis, moet noodzakelijk betrekking gehad hebben op huizen buiten de stad gelegen: § 1 verbiedt in het algemeen te begraven of te verbranden binnen de stad en buitendien moet het ook moeielijk zijn geweest binnen de stad eene plek aan te wijzen die 60 voet van elk huis verwijderd was. Later, onder Appius Claudius, is deze afstand uitgebreid tot 2000 pas. 1)

Het laatste lid van die § 11 handelt over het verjaringsrecht en bepaalt dat noch het voorportaal van een graf, noch een grafheuvel ooit door usucapio zullen kunnen worden verkregen; hier vinden wij slechts de toepassing van een regel in het Romeinsch recht, die eischt dat, om zich op de ususapio te kunnen beroepen, men het bezit moet gehad hebben bona fide, iusto titulo, per longum tempus; wanneer men nu echer een grafheuvel reeds bezat bona fide, per longum tempus, nooit zou men iusto titulo kunnen bezitten, daar de graven waren res religiosae 2), aan het handelsverkeer onttrokken.

Deze bepalingen kwamen klaarblijkelijk voort uit de gevestigde overtuiging dat de rustplaatsen der afgestorvenen eene bijzondere wettelijke bescherming moesten genieten; een uitvloeisel van dezelfde overtuiging was het servituut:

---

1) Dio Cassius XLVIII 43 edictoque praeterea cautum fuit... ac ne mortui intra duo millia passuum ab urbe cremarentur.

2) I. de divis. rer. II 1 regiliosum locum unusquisque sua voluntate facit dum mortuum infert in locum suum.

iter ad sepulcrum patrium, de verplichting inhoudende te dulden dat personen te voet 1) over het aanliggende land gingen om het familiegraf te bereiken.

Drie soorten van begrafenissen kwamen bij de Romeinen voor: funus acerbum, van een klein kind (dat nooit verbrand mocht worden. 2)

funus tacitum, vulgare: eene gewone, stille begrafenis en eindelijk

funus indicativum, plechtige begrafenis, die door den Praeco (die sommige functies met onze deurwaarders gemeen had) moest worden aangekondigd. De formule van deze aanzegging was:

Ollus (ille) Quiris leto datum est, L. Titio exsequias ire, cui commodum est, iam tempus est, Ollus ex aedibus exferetur. Zie Dr. Wernher t. a. pl. pag. 298. Vreemd mag het schijnen dat bij al die bepalingen over lijkenbezorging nooit gesproken wordt van lijkschouwing, maar velen nemen aan dat zoo iets bij de Romeinen niet bekend was.

Uitvoerig werd deze vraag behandeld door Dr. Gustav Geib (Beiträge zür Erörterung Criminalistischer Fragen im Archiv des Criminalrechtes 1839 pag 125—128) die opmerkte dat plaatsen 3), die noodzakelijk er over hadden moeten spreken, wanneer de zaak bekend geweest ware, volstrekt niets over lijkschouwing bevatten en dat verder, in de berichten die wij hebben over strafprocessen uit dien

---

1) I. de servit II 3 iter est ius ambulandi hominis, non etiam iumentum agendi vel vehiculum.

2) Plinius VII 16 honinem prius quam genito dente, cremari mos gentium non est.

3) Zooals l. 11 § 3, l. 15 § 1, l. 30 § 4, Dig. ad legem Aquiliam.

tijd, evenmin van zoodanige handeling wordt verhaald. Als voorbeelden hiervan haalt Dr. Geib aan de redevoering van Cicero pro Cluentio en Taciti Annales II 73, op welke laatste plaats gesproken wordt van een lijk dat verbrand zou worden en vooraf slechts ontkleed wordt, om te zien of het ook teekenen droeg van vergiftiging (praetuleritne veneficii signa).

Dr. Adler (Die Leichenverbrennüng niet besonderer Rücksicht auf die Oesterreichische Gesetzgebung) die deze plaatsen ook aanhaalt, plaatst daar echter tegenover het verhaal door Suetonius (G. I. Caesar Cap. 82) gedaan van den dood van Caesar: daar wordt gesproken van den arts Antistius die van 23 wonden slechts ééne, quod secundo loco in pectore acceperat, voor doodelijk verklaarde. In dien tijd schijnt men dus niet meer tevreden geweest te zijn met de middelen die vroeger hun het bijgeloof opleverde om misdaden aan lijken te ontdekken.

Een algemeen verspreide meening was dat het hart van iemand die vergiftigd was, niet kon branden 1), ja zelfs werd soms tegen beschuldigden dit argument als bewijsmiddel aangevoerd; Plinius verhaalt (op de aangehaalde plaats) verder, dat in eene redevoering van Vitellius de beschuldigde Piso met dit argument van vergiftiging werd aangeklaagd en dat hij slechts verdedigd werd door den aard der ziekte waarin de verslagene was overleden.

Nog vindt men een dergelijk verhaal bij Plutarchi Tiber. Gracch XIII.

Latere Romeinsche wetgevingen bepaalden zich er bij

---

1) Plin. Hist. nat. XI 37 § 187 Negatur cremari posse (cor) in iis qui cardiaco morbo obierint, negatur et veneno interemtis.

de verordeningen in de lex XII tabb. vervat in het geheugen terug te roepen en wij vinden geene ingrijpende verandering tot stand komen, vóórdat het Christendom tot Italië was doorgedrongen (ongeveer 300).

Hoewel de eerste Christelijke keizers nog vasthouden aan het verbod om binnen de steden te begraven zooals o.a. Theodosius 1), zwijgt reeds Justinianus hiervan en spreekt alleen het verbod uit om in de kerken te begraven 2).

Van dit verbod werden eerst uitzonderingen toegelaten ten behoeve van martelaars, later ook van keizers, en langzamerhand werd het de algemeene gewoonte onder en rondom de kerken begraafplaatsen te hebben. Leo Sapiens 3) had, nadat de vraag op verschillende conciliën was behandeld, reeds uitdrukkelijk bepaald, dat aan ieder de vrijheid moest blijven om binnen of buiten de stad te begraven en Karel de Groote verordende onder gestrenge strafbepalingen, dat de grond in en om de kerken moest gekozen worden als rustplaats voor de dooden. Natuurlijk was, na de invoering van het Christendom, van lijkverbranding geen sprake meer. —

Aangaande de Germanen in het algemeen is, wat ons onderwerp betreft, bij geschiedschrijvers uit de oudheid niet veel opgeteekend: de meestal aangehaalde plaats is eene van Taciti Germania 27 4); wat Procopius in zijn

---

1) Cod. Theodos. IX 17 ut et humanitatis instar exhibeant et relinquant incolarum domicilio sanctitatem.

2) Cod. Justin. I 2 de ecclesia lex 2. Nemo apostolorum vel martyrum sedem humandis corporibus existimet esse concessum.

3) Novelle 53. Quicunque autem sive extra sive intra civitatem sepellire mortuos volet, perficiendae voluntatis facultatem habeto.

4) Funerum nulla ambitio. Id solum observant ut corpora clarorum virorum

Bellum Gothicum (II 14) vermeldt, bevat niet veel algemeene opmerkingen.

Andere bronnen, dan de verhalen der geschiedschrijvers moeten dus hier gebruikt worden om op de hoogte te komen van de oudste gebruiken; Grimm (Deutsche Mythologie) en Rogge (das Gerichtswesen der Germanen) bezigen daartoe de overblijfselen die gevonden zijn in grafheuvels, hunnebedden enz. enz., die zij in verband beschouwen met hetgeen in sagen en liederen (zooals Kudrun XVIII aventure) is overgeleverd, om zoodoende tot vaststelling te komen van hetgeen waarschijnlijk de gewoonte was.

Over de aangehaalde plaats van Tacitus is veel gestreden: de woorden „certis lignis" maken hier den twistappel uit, daar de voorstanders der crematie beweren: iedereen werd verbrand alleen de clari viri werden certis lignis verbrand (hieruit putten zij dan een historisch motief); anderen daarentegen verklaren: neen, niet iedereen werd verbrand, slechts de corpora clarorum virorum genoten die eer en dan nog wel certis lignis.

Niet gewaagd mag de gevolgtrekking genoemd worden, uit deze plaats getrokken, dat het verbranden van lijken bij de Germanen, die met de Romeinen in aanraking kwamen, niet onbekend moet zijn geweest, terwijl andere bronnen er op schijnen te wijzen, dat ook begraven bij hen in zwang was. (Dr. Wernher t. a. p. pag. 338).

Van de Westgothen is bekend dat zij hunnen koning Alarik op bijzondere wijze begroeven nl. door den loop

---

certis lignis crementur. Struem rogi nec vestibus nec odoribus cumulant: sua cuique arma quorundam igni et equis adiicitur. Sepulcrum caespes erigit: Monumentorum arduum et operosum honorem ut gravem defunctis aspernantur.

eener rivier tijdelijk af te leiden en, na het lijk in de aldus drooggeloopen bedding te hebben begraven, het water zijn natuurlijken loop terug te geven.

August Graf von Platen heeft dit feit dichterlijk beschreven in zijn: das Grab im Busento, met deze woorden:

Um die Ströming abzuleiten', gruben sie ein frissches Bette
In der Wogenleeren Höhlung wühlen sie empor die Erde,
Senkten tief hinein den Leichnam, mit der Rüstung, auf dem Pferde,
Deckten dann mit Erde wieder, ihn und seine stolze Habe
Dasz die hohen Stromgewächse wüchsen aus dem Heldengrabe.

Eene dergelijke koningsbegrafenis wordt verhaald bij Jornandus de rebus get. 30, 49.

Benedictus in zijne capitularia 1) spreekt wel voor de Franken een afkeurend oordeel uit over de gebruiken, die van den ritus der heidenen waren overgebleven, maar, daar men niet zeker weet wàt eigenlijk daarvan was overgebleven, is het moeilijk hieruit eene gevolgtrekking te maken. Dr. Wernher (t. a. p. pag. 345) is geneigd aan te nemen dat men hier „quae de paganorum rita remanserunt" moet opvatten als doelende op het verbranden; Grimm betwijfelt dit en inderdaad heeft men gevonden het graf van Childerik, den laatsten heidenschen Frankenkoning, waarin geen spoor is van een verbrand lijk; in allen gevalle was dus ook bij de heidenen het verbranden niet

1) Cap II 197 admoneantur fideles ut ad suos mortuos non agant ea quae de paganorum ritu remanserunt.

zóo algemeen, dat in hunnen ritus niet ook nog andere wijzen van lijkbezorging voorkwamen.

Hierom behoeft dus met deze ritus pagonorum volstrekt nog niet altijd het verbranden der lijken bedoeld te zijn, natuurlijk echter wel, wanneer uitdrukkelijk het verboden wordt *omdat* het herinnert aan de gebruiken der Heidenen, zooals b. v. in het capitulare van Karel de Groote te Paderborn uitgevaardigd: in cap. 7 wordt de doodstraf bedreigd tegen ieder „qui corpus defuncti hominis secundum ritum paganorum flamma consumi fecit et ossa eius ad cinerem redigit."

In cap. 22 1) van hetzelfde Capitulare wordt nog bevolen de lijken der Christenen in Saksen te begraven op de kerkhoven der geestelijkheid en niet op de grafheuvels der heidenen.

Na de Germanen, voor zoover zij tot hier vermeld zijn, mogen het eerst de Galliërs ter sprake komen; slechts eene plaats van Caesar wordt aangehaald, die over de lijkbezorging van dit volk handelt, en daarin wordt verhaald dat deze plechtigheden bij hen door pracht en weelde uitmuntten en dat alles wat den doode lief was geweest (quae vivis cordi fuisse arbritrantur) mede op den brandstapel werd geworpen; later deelden dit lot zelfs ook slaven en clienten, (iustis funeribus confectis, una crema-bantur 2).

Aangaande de nog overblijvende volkeren van den Germaanschen stam, vooreerst de Scandinavische, heeft men,

---

1) Capit. de partibus Saxoniae. Iubemus ut corpora Christianorum Saxanorum ad cimeteria ecclesiae deferantur et non ad tumulos paganorum.

2) Caesar Bell. Gall. VI 16—20.

bij het nasporen hunne oudste gebruiken, zich bijna uitsluitend moeten bedienen van wat in sagen en liederen werd vermeld. Van dien aard moet iets voorkomen in de Ynglingasage c. 12, 13 waar een verhaal te lezen is van de begrafenis van Frey (Weinhold Altnordiches Leben pag. 490 vlgg.)

Snorri (in zijne voorrede tot die Königssagen) gaat uit van het denkbeeld dat in Denemarken oudtijds alle lijken verbrand werden en dat die tijd daarom „Brunaöld" genaamd werd, totdat het boven gemeld geval van Frey voorkwam en gevolgd werd door dat van koning Denr (Sontag t. a. p. pag 163).

Met de leer van Odin werd ook het verbranden der lijken ingevoerd en wel, zooals de Sage luidt, kwam er een volk van den Kaukasus getrokken, dat voorwaarts drong tot Zweden, waar de toen regeerende koning Gylf, uit vrees voor kroon en leven, de leer der vreemdelingen aannam. Deze leer nu werd algemeen gehuldigd en werd die van Odin. (Vollmer Wörterbuch der Mythologie pag. 1246; Weinhold t. a. p. pag, 483).

Alle stammen te bespreken die nog in het Oosten van Europa hebben gewoond, zou ons ongetwijfeld te ver voeren, veel bijzonders is er buitendien ook niet van bekend. (Sontag t. a. p. pag. 165 vlgg).

Toen later, onder Karel den Groote, het Christendom ook hier doordrong (ongeveer 785), werden hier dezelfde kerkwetten van kracht, die wij reeds elders door dien vorst ingevoerd zagen, zooals het capitulare de partibus Saxoniae. (Zie boven pag. 31).

In al hetgeen tot nu toe vermeld is, is slechts zeer zelden sprake van wetten die op ons onderwerp betrekking hebben, meestal zijn het slechts gevestigde gewoonten wier nakoming uit andere overwegingen voortvloeide dan de vrees voor straf, die men door afwijken zich op den hals zou halen.

In de oudste tijden echter waren het voornamelijk pieuse, later religieuse overtuigingen, die de menschen er toe brachten de eene of de andere wijze van bezorging hunner lijken in toepassing te brengen en natuurlijk werd dan altijd die methode gevolgd, waarbij men meende aan de afgestorvenen op de beste wijze te verzekeren wat men zich voorstelde dat na den dood het meest wenschelijke zou zijn, zooals het krijgsgevoel voor den krijgsman, welvoorziene jachtvelden voor den jager, altijd jonge Houris voor den Mohammedaan, drinkgelagen voor overwinnende strijders enz.

Eene menigte gebruiken uit die tijden stammen eveneens voort uit de verschillende voorstellingen die men zich maakte van den rol dien het lichaam na den dood had te spelen.

Reeds zagen wij dat dikwijls wapenen, paarden, zelfs menschen medeverbrand werden; evenzoo werden bij de Chineezen eenige scharen met het lijk in de kist gelegd, om den overledene in de gelegenheid te stellen zijne nagels te kunnen fatsoeneeren alvorens in het „jenseits" te verschijnen; van denzelfden aard is ook het gebruik, bij de Grieken en later, in den keizertijd, ook bij de Romeinen in zwang, om den overledene een geldstuk in den mond te leggen, bestemd, zooals de naam reeds aanduide (nau-

lum, Gr. ναῦλον, portorium, veergeld) om als vergoeding betaald te worden aan den schipper bij het overvaren van de rivier de Styx; ook staat met die voorstellingen in verband de gewoonte om voedsel op het graf te plaatsen, zooals bij de Romeinen geschiedde bij de coena novemdialis, het maal op den negenden dag na de begrafenis en buitendien nog jaarlijks op den 17den Februari bij gelegenheid van het feest der parentalia of feralia, het algemeene feest aan de afgestorvenen gewijd.

Bij de invoering van het Christendom zagen wij overal op nieuw strenge bepalingen ingevoerd en deze bleven gedurende geruimen tijd van kracht. In verschillende eeuwen toch bleef de gewoonte van begraven in de kerken of ten minste in de steden, rondom de kerken, stand houden, totdat, hetgeen onvermijdelijk was, men ging inzien dat deze wijze van lijkbezorging niet alleen nadeelig voor de levenden, maar zelfs op den duur onuitvoerbaar zou worden. Uit dezen tijd dagteekenen de geschriften van Johannes van Beverwijk en van Antonius Perrenot, die in 1775 schreef zijn „Fasciculus primus de prohibenda in urbe et templis sepultura", en van Hoffmann die in zijn commentatio de cimeteriis ex urbibus tollendis" o. a. zegt: van oudsher in het betwist of het begraven der dooden in de steden moest geschieden, maar in de oudste tijden werd dit ontkend 1); het canoniek recht was echter meer toegevend (laxiora fuerunt iura canonica) en zoo is het geschied dat niet alleen in de steden kerkhoven werden ingericht als behoorende bij de kerken (tamquam templorum

1) Echter niet, zooals wij zagen, door Lycurgus.

accessoria) maar dat zelfs graven werden gemaakt in kloosters en in kerken.

Dit begraven in de kerken werd in Frankrijk reeds verboden in 1765 bij een arrêté du Parlement de Paris.

Hoe opmerkelijk ook zulke stemmen mogen zijn, die als het ware de voorloopers geweest zijn van de beweging, die later algemeen is ontstaan tegen de inrichting van de begraafplaatsen, veel invloed schijnen ze in hunnen tijd niet gehad te hebben, daar weder een stilzwijgen intrad, dat duurde totdat de groote Revolutie, in Frankrijk uitgebroken, ook ten opzichte van ons onderwerp hare kracht deed gevoelen.

In een tijd zooals die, waarin men zich los wilde maken van de oude traditie, waarin men den godsdienst der rede invoerde en waarin de leus Liberté, Egalité, Fraternité, in theorie gehuldigd werd, terwijl de terugkeer tot de gebruiken der klassieke Grieken en Romeinen als hoogste doel was gesteld, in zulk een tijd was het niet te verwonderen dat ook de crematie, als iets nieuws en daarom voor die dagen aantrekkelijk, als iets klassieks en daarom overeenstemmende met de toen heerschende richting, weer vasten voet begon te krijgen in de meening, eerst nog van weinigen, later echter van velen die zelfs wettelijke regeling eischten.

Dat toen, gedurende of ten minste kort na de revolutie, nog niets van dien aard is tot stand gekomen, schijnt te moeten worden toegeschreven eerst aan den spoedigen terugkeer tot de oude godsdienstleer, vervolgens aan den afkeer dien men na de revolutie koesterde van alles wat als een uitvloeisel ervan kon worden beschouwd.

De eerste maal dat de crematie in Frankrijk ter sprake kwam was in het jaar II van de Republiek: de burger Beauvais werd toen op den brandstapel gedragen, onder het gebulder der kanonnen en het zingen van patriottische koren; zijne asch werd in eene urn verzameld en geplaatst in den tempel der rede. Het eerste voorstel van wet (van Legrand d'Austy) werd 21 Brumaire an V ingediend en formuleerde den wensch dat ieder burger de vrijheid zou worden gelaten zich na den dood te laten verbranden.

Dit voorstel werd eenige malen aan de commissie teruggezonden en omgewerkt, aan eene eindstemming werd het echter nooit onderworpen en zoodoende bleef de toestand dan ook zooals zij was. Twee jaren later werd weder de aanvrage bij de regeering gedaan en wel toen door de „administration centrale du département de la Seine", in een projet d'arrêté van 2 Frimaire an VII.

Om een denkbeeld te geven van de consideratiën die in die tijden voor de invoering der crematie golden, wil ik hier een gedeelte laten volgen van dat projet d'arrêté, waarin o. a. voorkomt: (eerst werden terloops de hygiene en de aesthetica genoemd) „considérant que dans les temps anciens, la plupart des peuples avaient l'usage de brûler les corps et que cet usage n'a été aboli, ou plutôt n'est tombé en désuétude que par l'influence des opinions religieuses, qu'il est avantageux sous tous les rapports de le rétablir et que d'ailleurs la faculté de s'y conformer n'empêchera pas celle de rendre les corps à la terre, ainsique d' autres peuples l'ont pratiqué et le pratiquent encore.

Oui le commissaire du directoire exécutif,

arrête.....

Art. 21. tout individu décédé, qui ne sera pas destiné à une sépulture particulière sera conduit à la sépulture publique pour y être inhumé ou consumé par le feu, conformément au désir de ses parents, amis au ayant cause, à moins qu'il n'ait lui-même avant son déces (!! alsof hij dat ook na den dood had kunnen doen) exprimé par écrit son intention à cet égard."

In den conseil d'administration van het genoemde departement was dit projet aangenomen op een rapport van den burger Chambry, die zich sterk vóór de lijkverbranding verklaarde en in dat rapport eene fraaie, aanlokkelijke beschrijving geeft van een kerkhof zooals het dan zou kunnen worden.

Wij lezen daar o. a. in de beschrijving van dien champs de repos:

„Quatres grandes portes dédiées à l'Enfance, à la Jeunesse, la Virilité, la Vieillesse serviront d'entrée à ce grand établissement; elles conduiront par quatre routes sinueuses au monument central, image du dernier terme de la vie: ce monument offrira une pyramide de vingt-huit mètres de base.

Na beschreven te hebben, dat 4 gebouwen zouden moeten verrijzen binnen de gemeente (genoemde champ de repos zou te Montmartre gebouwd worden) om de lichamen te bevatten vóórdat zij in dat monument kwamen, wordt verder gezegd door den verslaggever:

„Des chars conduits par des chevaux, accompagnés de valets à pied ed précédés d'un commissaire à cheval, recueilleront les corps (nl. uit die 4 gebouwen binnen de gemeente) et les transporteront après une visite pour constater les causes de la mort; . . ., à la chute du jour

quatre chars attelés de chevaux couverts de draps de couleur violette, guidés par quatre hommes à pied, précédés d'un commissaire et de deux trompettes et suivis de soldats, ironts ou pas transporter les corps au champ de repos, où l'on pourra les suivre en voiture, à cheval, à pied.

La plus grande décence règnera dans ces pompes funèbres."

Veel aandacht schijnt aan dit projet niet geschonken te zijn, althans ook toen werd geene beslissing genomen ten gunste der facultatieve crematie. Desalniettemin werd in het volgende jaar (VIII van de Republiek) door den préfet comte Frochot een besluit genomen, waarbij de vrijheid tot het verbranden van een lijk verleend werd, en dat wel ten behoeve van de burgeres Dupré—Géneste, die genoemde vergunning aanvroeg bij het overlijden van haren zoon. Wij lezen daar:

„Vu la demande de la citoyenne Dupré—Géneste, épouse du citoyen Pierre François Lacheze, chargé d'affaires de la République française à la résidence de Vénise; pour être autorisée à faire brûler le corps de son fils âgé de huit ans, décédé le 30 germinal an VIII le préfet du département.

Considérant que les derniers soins à rendre aux dépouilles humaines sont un acte religieux dont l'autorité ne saurait prescrire le mode sans violer le principe de la liberté des opinions,

arréte

Art. 1 la citoyenne Dupré—Génestè est autorisée à faire brûler le corps de son fils décédé;

Art. 2. Cette cérémonie funèbre sera faite hors de l'enceinte de Paris, en terrain clos et spacieux, en présence de l'agent municipal et de l'inspecteur des inhumations;

Art 3. La citoyenne Dupré Geneste justifiera au moire du 1er arrondissement du certificat que le corps a été brûlé et que les cendres ont été recueillies, etc. etc."

Uit dit alles blijkt genoegzaam hoe weinig gewicht de hygienische bezwaren tegen het begraven in den schaal legden bij den eisch om de crematie facultatief gesteld te krijgen en hoe veel meer het de plechtigheden, optochten en in het algemeen het nieuwe van de zaak was, dat aanleiding gaf tot het uitspreken van dien wensch (zie Dictionnaire Dechambre titre Crémation).

Toen deze beweging nog in gang was, en alle krachten der toen bekende chemie in werking gesteld werden om eene methode van verbranden te vinden, waarbij niet het hout als brandstof werd gebruikt; te midden van die ijverige nasporingen viel op den 18 Brumaire het beruchte Directoire en werden alle verdere bemoeiingen onnoodig gemaakt, daar met het consultaat de Katholieke godsdienst weder werd ingesteld en daarmee natuurlijk den pas werd afgesneden aan een instituut, dat zóo strijdig wordt gevonden met de godsdienstige dogmata, als de crematie.

Korten tijd daarna, in het jaar XII van de Republiek (23 Prairéal), werd een decreet uitgevaardigd dat de begrafenissen en de begraafplaatsen regelde en dat, zonder gewag te maken van de crematie, voorschriften gaf omtrent de inrichting der kerkhoven, den onderlingen afstand der graven, de diepte; verder ook omtrent de wijze waarop gemeenten, die volgens dit decreet nieuwe begraafplaatsen moesten inrichten zich grond daartoe konden verschaffen (nl. door de stukken in te leveren, die bij decreet

van 7 Germinal an IV vereischt zijn, en dan een arrêté spécial van den consul uit te lokken). In titres III, IV en V handelt het decreet nog over „les concessions de terrain dans les cimetières, de la police des lieux de sépulture, des pompes funèbres."

Opgemerkt dient nog te worden dat art. 1 van het decreet zegt:

„Aucune inhumation n'aura lieu dans les églises, temples, synagogues, hôpitaux, chapelles publiques et généralement dans aucune des édifices clos et fermés où les citoyens se réunissent pour la célébration de leurs cultes, ni dans l'enceinte des villes et bourgs. (nl. 35 à 40 mètres afstand van die enceinte en dan nog op „les terrains les plus élevés et exposés au Nord 1). Wel wordt dus het begraven verondersteld te zijn de algemeen gevolgde methode, maar noch uitdrukkelijk noch stilzwijgend wordt eenige andere wijze van lijkbezorging daar verboden, later zullen wij zien dat dit decreet, dat nu nog in verschillende landen van kracht is, door velen ook niet beschouwd is als b.v. de ontwikkeling der crematie in den weg staande. (zooals o. a. in het Rapport van den conseil Municipal van Parijs van 8 Mei 1879 zie beneden pag.). De strafbepalingen, behoorende bij dit decreet, vinden wij in den Code Pénal livre III, art. 358 vlgg. regelende de „infractions aux lois sur les inhumations." Chauveau en Hélie IV pag. 407 onderscheiden in deze sectie 3 misdrijven nl. l'infraction

---

1) Evenals in Amerika, waar, doortoedoen van Dalton, begraafplaatsen zijn ingericht op heuvels bedekt met bosschen. Zoodoende «dienen sich wald und monumente gegenseitig zur erhebenden zierde, zegt Wernher t. a. p, pag. 391.

aux lois sur les inhumations, le récelé d'un cadavre d'une personne homicidée en la violation des sépulures.

Art. 358 zegt:

Ceux qui, sans l'autorisation préalable de l'officier public dans le cas où elle est prescrite, auront fait inhumer un individu décédé, seront punis de six jours à deux mois d'emprisonnement et d'une amende de etc.... la même peine aura lieu contre ceux qui auront contrevenu, de quelque manière que ce soit à la loi et aux règlements relatifs aux inhumations précipitées.

Zooals Chauveau en Hélie ook verder opmerken, is hier geen opzet vereischt, alleen het overtreden: le seul défaut de l'autorisation prescrite, brengt hier reeds strafbaarheid mede. Deze autorisatie was voorgeschreven door art. 77 C. C. voor iedere begrafenis; questieus kon echter het geval geweest zijn van begraven van doodgeboren kinderen: art. 358 C. P. spreekt van „individu décédé"; en, door nu aan te nemen dat een doodgeboren kind ook behoorde onder die individus décédés, zou men noodwendig daarmee verklaren, dat het dan toch een individu geweest was, derhalve dat het kind geleefd had, eene gevolgtrekking die dikwijls, vooral met het oog op de erfopvolging, de meest ingrijpende veranderingen kon te weeg brengen en niet berustte op gronden, die zeker genoeg waren om haar te rechtvaardigen.

Deze twijfel is geheel opgeheven, daar reeds was uitgevaardigd het decreet van 4 Juillet 1806, waarin voorkomt:

„Lorsque le cadavre d'un enfant, dont la naissance n'a pas été enregistrée, sera présenté à l'officier de l'état civil, cet officier n'exprimera pas qu'un tel enfant est décédé,

mais seulement qu'il lui a été présenté sans vie. Cet acte sera inscrit à sa date sur les régistres du décès; sans qu'il en résulte aucun préjugé sur la question de savoir s'il a eu vie ou non."

Na dit decreet was ook voor een doodgeboren kind eene autorisatie noodig, zóó besliste het hof te Douai 31 Juli 1820 overwegende: „qu'aux termes du decret du 4 Juillet 1806 l'enfant dont le cadavre est présenté à l'officier de l'état civil, qu'il ait eu vie ou non, doit être inscrit sur les régistres des actes de décès; qu'il suit de là évidemment que le mot décédé dont se sert l'art, 358 CP. a eu dans sa pensée un sens absolu et doit s'étendre par conséquent au cas même où l'enfant est mort en naissant; que le système contraire aurait les plus fâcheuses conséquences pour l'ordre social etc. . . . ."

Hier wordt dus uitsluitend gelet op het woord „décédé" van art 358 CP. en aangenomen dat een doodgeboren kind is décédé, omdat het ingeschreven wordt in de régisters du décès. Het is waar, dat, zooals Chauveau en Hélie zeggen, het somtijds van het grootste belang is te weten of bij een kind extrauterinair leven heeft bestaan en daarom ware het gevaarlijk de gelegenheid open te laten voor geheime begrafenis.

Het tweede lid van art. 358 CP. handelt over: inhumations précipitées, ook weder hier is het de C. C. die in art. 77 bepaalde wanneer eene begrafenis te vroeg geschiedde nl. binnen de 24 uren na den dood, „hors les cas prévus par les lois et les règlements" en buitendien is zij nog „précipitée" quand elle a été faite avant les visites prescrites par différentes dispositions légales. Die termijn van 24 uur kon

verkort worden (art. 83 C. C.) 1° lorsqu'il s'agit du corps d'un supplicié, 2° lorsque, par mesure de salubrité, l'officier public donne l'ordre d'une prompte inhumation.

Eveneens kan de termijn worden verlengd (art. 81 C.C.) 1° toutes les foir qu'il y a des signes ou indices de mort violente, en 2° lorsque des ouvriers ont péris par accident dans l'exploitation d'une mine.

In art. 358. C. P. zijn dus nu gesanctionneerd: het begraven zonder autorisatie, en het overhaast begraven, andere overtredingen van de reglementen bleven dus ongestraft en werkelijk heeft zich het geval voorgedaan dat iemand, voorzien van de in art. 358 CP. bedoelde autorisatie een lijk begroef buiten de begraafplaats; dit nu was wel verboden in het decreet van 23 Prairéal an XII maar de sanctie er van kwam niet voor in den C. P. Men heeft zich toen geholpen met een Code van 3 Brumaire an IV, die alle politie-overtredingen strafte, die niet in de loi pénale waren opgenomen; dat het feit eene politieovertreding was, leidde men af uit art. 16 van het decreet van 23 Prairéal an XII, dat „la police et la surveillance des lieux de sépulture" opdraagt aan de administration municipale.

(De Belgische C. P. heeft hierin voorzien en heeft gesanctionneerd overtreding van „les lois et les règlements relatifs aux *lieux de sépulture* et aux inhumations précipitées).

Daar ik mij heb voorgesteld het voorgevallene na 1850, in een nieuw hoofdstuk te behandelen, kan ik nu de fransche wetgeving vooreerst laten rusten om nog na te gaan wat er in andere landen geschiedde vóórdat meer sporen van eene algemeene beweging zijn waar te nemen geweest.

De wetgevingen van alle landen van Europa verboden,

hetzij uitdrukkelijk, hetzij stilzwijgend iedere afwijking van de sedert eeuwen gevolgde gewoonte van begraven ten gunste van het verbranden; slechts in zeer bijzondere urgente gevallen werd dit laatste in toepassing gebracht, zooals in 1813 in Rusland na den veldtocht van Napoleon en in 1814 na den slag van Parijs, bij welke gelegenheden de gesneuvelden werden verbrand, zeker een maatregel waartoe men door nood gedrongen zijne toevlucht nam.

In Engeland begon men in 1839 reeds zich te verzetten tegen de methode van begraven, Walker schreef toen reeds over het onhoudbare van den bestaanden toestand en in 1846 kwam een geschrift uit over „de verschrikkingen van London", dat in levendige kleuren den vernielenden invloed beschreef, die de nabijheid van kerkhoven op mensch en dier zou hebben.

Een geheele omkeer werd echter te weeg gebracht door het werk van Trusen „Ueber die Leichenverbrennung als die geeignetste Art von Todtenbestattung," dat in 1855 uitkwam en gevolgd werd door eene menigte kleinere en grootere geschriften die, vooral in Italie, zulk een invloed uitoefenden op de publieke opinie, dat der crematie eene plaats werd ingeruimd naast de overige door de wet erkende wijzen van lijkenbezorging.

HOOFDSTUK II.

§ 1. Nederland.

Ofschoon in chronologische volgorde het eerst Italie zou moeten behandeld worden met betrekking tot het voorgevallene na 1850, heb ik gemeend mij eene afwijking van die volgorde te mogen veroorloven en te mogen beginnen met ons eigen land, dat dan toch ook het leeuwenaandeel zal krijgen in de opmerkingen waarmede ik mijn opstel denk te vervolgen.

Vooruitloopende op het eindresultaat, dat zich afspiegelt in de wet van 10 April 1869 Sttsbl. nº. 65 op het begraven van lijken enz. moeten wij ons verwonderen dat in die wet volstrekt geene melding wordt gemaakt van crematie ofschoon deze toch in een ontwikkeld gedeelte van de natie vele voorstanders vindt en deze onvermoeid zijn geweest in hunne pogingen om de Regeering zoowel als de Volksvertegenwoordiging gunstig voor hunne zaak te stemmen.

Wanneer wij nagaan, hoe de wet van 1869 is tot stand gekomen, zal die verwondering niet verminderen, daar wij dan zullen zien, dat reeds voor geruimen tijd, vóór de

invoering van de bedoelde wet, de wenschelijkheid van het nu steeds te vergeefs gevraagde van regeeringswege werd toegestemd.

Het eerste voorstel (er zijn 7 geweest) van eene wet op het begraven werd ingediend in 1855 door den minister Van Reenen, en dat het wel noodig was verandering te brengen in den bestaanden toestand, blijkt uit de beschrijving die in de memorie van toelichting daarvan wordt gegeven. Het volgende zal dit genoegzaam staven:

De bestaande bepalingen en voorschriften aangaande het begraven en de begraafplaatsen kwamen niet alle overeen en waren vervat in algemeene en provinciale verordeningen en ministerieele aanschrijvingen; bepalingen waarvan de wettigheid, door de wijze waarop zij tot stand gekomen waren, niet boven allen twijfel verheven was. Den grondslag van al die verordeningen vormde het decreet van 23 Prairéal an XII dat hier met de overige fransche wetten in 1811 was executoir verklaard.

In een der volgende jaren (1813) werd door besluit van den Souvereinen Vorst van 22 December, het verbod om in kerken te begraven, in art. 1 van meergemeld decreet vervat, opgeheven en nader werd deze vraag behandeld in 1825 toen op 's konings last eene commissie werd benoemd door het departement van Binnenlandsche zaken, om te onderzoeken of het begraven in de kerken als nadeelig voor de gezondheid moest worden beschouwd en daarom diende te worden verboden.

Toen deze vraag door de Commissie in bevestigenden zin was beantwoord, werd het art. 1 van het decreet van 23 Prairéal, in 1827 weder in werking gesteld, echter

slechts bij eenvoudige kennisgeving door den Secretaris van Staat namens den koning gedaan aan het departement van Binnenlandsche zaken. Toch waren bij lange na niet alle bepalingen van het fransche decreet bij ons van kracht zoo o.a. de bepaling dat bij aanwezigheid van verschillende gezindten in eene gemeente, iedere gezindte hare afzonderlijke begraafplaats zou hebben; in 1827 werd hier bepaald dat iedere gemeente slechts eene algemeene begraafplaats zou hebben. Buitendien ontvingen in 1829 de Gedeputeerde staten der verschillende provincien aanschrijvingen om reglementen te maken overeenkomstig een gezonden model en die reglementen door de staten hunner provincien te doen vaststellen. Zoo kwamen in verschillende gewesten provinciale verordeningen op het begraven tot stand behalve in Gelderland, Overijssel en Limburg.

„Maar, zegt de memorie van toelichting verder, „het begraven en aanleggen van begraafplaatsen is niet eene zaak van provinciaal, maar van algemeen belang. De rijkswetgever behoort hierin te voorzien en algemeene regelen te stellen; terwijl de bijzondere bepalingen, afhankelijk van plaatselijke omstandigheden, aan den plaatselijken wetgever kunnen worden overgelaten enz."

Het eerste voorstel nu van zulk eene wet werd dan in 1855 door den minister Van Reenen ingediend en stemde, wat de voor ons het meest belangrijke artikelen betreft, overeen met de volgende 2 voorstellen (van den minister Van Tets in de zittingen 1858—1859 en 1859—1860) nl. in alle drie werd door art. 1 het begraven verplichtend gesteld en geene uitzondering op dezen regel toegelaten dan alleen in het belang van de wetenschap.

In het 4e ontwerp, van den minister Heemskerk in de zitting 1866—1867, was deze bepaling minder streng gesteld en werd onder zekere omstandigheden gelegenheid opengelaten om het lijk „op andere wijze te bewaren", immers het art. 1 luidde in het 4e ontwerp als volgt:

„Elk overleden persoon en doodgeboren kind (vrucht van zeven maanden en daarboven) wordt in een behoorlijk gesloten kist begraven op eene begraafplaats, overeenkomstig deze wet aangelegd.

Zoo de niet gescheiden echtgenoot, of, bij ontstentenis of niet aanwezigheid van dezen, de naaste ter plaatse van het sterfgeval aanwezige bloed- en aanverwanten tot den derden graad ingesloten, de aanwezige erfgenamen, de uitvoerders der uiterste wilsbeschikking of diegenen die anderszins voor de begrafenis te zorgen hebben, verlangen of vergunnen dat een lijk niet begraven maar ontleed of op eene andere wijze bewaard worde, of zoo de overledene dergelijke beschikking over zijn lijk bij uitersten wil of bij eene acte zooals omschreven is in art. 982 van het Burgerlijk Wetboek heeft bevolen, kan dit met verlof van den burgemeester geschieden.

Bij weigering van dit verlof is beroep binnen 24 uren op onzen Commissaris", enz.

Hier was dus niet alleen het belang der wetenschap (dit was verzekerd door de uitdrukking „verlangen *of vergunnen*" waardoor het ontleden geoorloofd wordt als slechts de daar opgenoemde personen hunne toestemming geven) als grond voor uitzondering op den algemeenen regel aangenomen, maar ook het verlangen daartoe bestaande bij een der opgenoemde personen,

waaronder ook de afgestorvene zelf, wiens recht van beschikking over zijn lijk dus erkend wordt, alles behoudens de toestemming van den burgemeester. Men zou dus zijn lijk kunnen laten balsemen b. v. maar niet verbranden, daar dit niet was „bewaren"; waarschijnlijk is bij dit ontwerp nog niet aan de crematie gedacht, althans dit kan men aannemen daar de minister, na door het voorloopig verslag 1) op dit feit opmerkzaam te zijn gemaakt, in de volgende zitting (de eerste van 1867—1868) een nieuw 5de ontwerp ter tafel bracht waarin de uitdrukking „bewaard worde" vervangen was, door „daarover beschikt worde". Blijkbaar was dus toen de minister van oordeel dat, wanneer men vrijliet om, onder zekere voorwaarden een lijk anders te behandelen dan door het te begraven, men het verbranden niet van deze abnormale methodes mocht uitsluiten. Deze meening bleef den minister bij toen hij het 6de ontwerp indiende in de 2de zitting 1867—1868: het geheele art. 1 van het 5de ontwerp vinden wij daar terug, alleen verrijkt met eenige meer nauwkeurige bepalingen aangaande de personen die invloed konden uitoefenen op de behandeling van het lijk (zoo moesten toen de bloed- en aanverwanten en de aanwezige erfgenamen allen daartoe meerderjarig zijn).

In het eindverslag over dit 6de ontwerp werd wel bezwaar gemaakt tegen de uitdrukking „daarover anders beschikt worde"; men vond het te ruim, men vreesde bepaaldelijk

1) Het voorloopig verslag zeide hieromtrent: Enkele leden wenschen er de aandacht op te vestigen dat de wet alleen van het begraven van lijken spreekt, terwijl naar hunne meening ook het verbranden wenschelijk kon zijn, zoodat de mogelijkheid daarvan moest worden vrijgelaten. Vele andere vereenigden zich in geenen deele met dat denkbeeld.

voor het verbranden en het op liquor stellen van kinderlijken, men vreesde misbruik enz., maar toch nam de minister Fock het art. 1 onveranderd over in zijn ontwerp (het 7de) er op wijzende in de memorie van toelichting dat het vereischte verlof van den burgemeester voldoenden waarborg tegen misbruik zou opleveren.

Of deze overweging nu als juist mag worden aangemerkt, of het verlof van den burgemeester, zonder meer, genoegzamen waarborg tegen misbruik zou hebben opgeleverd, dit is eene vraag die ik nu nog niet zal behandelen, maar die m. i. ontkennend zou moeten worden beantwoord; hier zij het genoeg op te merken dat toen de regeering volstrekt niet der crematie vijandig was gezind en zonder aarzelen haar erkende als geoorloofde behandeling van lijken.

Bij de behandeling van art. 1 1) van het laatste ontwerp, werd door den heer Westerhoff eene lange redevoering gehouden, waarin hij verschillende bezwaren tegen het voorgestelde art. te berde bracht. Vooreerst was de uitdrukking: „doodgeboren kind" hem niet duidelijk en hij wenschte van den minister te vernemen of daaronder alleen eene voldragen vrucht te verstaan was of ook een foetus dat òf niet geleefd had, òf onmiddelijk gestorven was.

Reeds vroeger hebben wij deze vraag besproken nl. bij het decreet van 4 Juillet 1806 in Frankrijk, dààr zagen wij dat die uitdrukking in verband stond met den Code Civil, die van een doodgeboren kind alleen eene overlijdens

---

1) luidende als het boven pag. 48 vermelde art., behoudens het «meerderjarig» van de bloedverwanten enz. en «daarover beschikt worde».

akte bij den Etat Civil eicht; hetzelfde komt voor in ons Burgerlijk Wetboek art. 52; zulk een kind moet dus begraven worden, maar volgens het antwoord van den minister is dit niet noodzakelijk bij een niet voldragen vrucht omdat die niet is een „doodgeboren kind". Heeft het foetus geleefd (hetgeen mogelijk schijnt te zijn) dan staat het geheel gelijk met een overleden persoon en behoeft daarom in de wet niet afzonderlijk vermeld te worden.

Ook de uitdrukking „behoorlijk gesloten kist" vond bestrijding bij den heer Westerhoff, maar voornamelijk was het de heer Godefroi die hiertegen zijne stem verhief en wel omdat, volgens zijn zeggen, de Israelieten bij eventueele aanneming van het artikel, zooals het daar lag, altijd in contraventie zouden moeten zijn, daar hunne godsdienst voorschrijft de lijkkist niet te sluiten, voordat de nabestaanden op het kerkhof nog een laatsten blik op den afgestorvene hebben geworpen, na afloop van welke formaliteit de kist nog slechts zeer gebrekkig werd gesloten, en er dus van eene behoorlijk gesloten of (zooals de heer Westerhoff wilde) waterdicht en behoorlijk gesloten kist bij Israelitische begrafenissen geen sprake kon zijn. Daar het niet wenschelijk werd bevonden de Israelieten huns ondanks tot wetsovertreders te maken, is de term „behoorlijk" uit het artikel verdwenen.

Een zeer uitgebreid vertoog hield de heer Westerhoff naar aanleiding van de reeds besproken uitdrukking „op eene andere wijze worde beschikt".

Vooral omdat deze uitdrukking het verbranden van lijken zou vrijlaten, had hij veel bezwaren, echter noemde hij buitendien verschillende andere methoden op waardoor

men lijken zou kunnen vernietigen en daarmee elk spoor van misdaad aan den afgestorvenen begaan, methoden die allen niet verboden zouden kunnen worden wanneer het artikel werd aangenomen zooals het door de Regeering was voorgesteld.

Als voorbeelden van deze middelen noemde de heer W. op: het bewaren der beenderen alleen, na ze van het vleesch ontdaan te hebben (gebruik 1) in de 12e en 13e eeuw bij menschen die buitenslands gestorven waren, het werd verboden door Bonifacius VIII in 1313), verder het oplossen in scherpe zuren, het laten uitdrogen, balsemen enz. Al deze mogelijkheden stelde de heer W. met zooveel kracht op den voorgrond dat den volgenden dag de minister de bewuste uitdrukking „beschikt over," veranderd had in het oude „bewaard", hetgeen nu ook nog in art. 1. van de bedoelde wet voorkomt en den steen des aanstoots vormt van allen die meenen dat geen consideratien, aan het algemeen belang ontleend, bestaan, die aan het facultatief stellen van (bepaaldelijk) de crematie, in den weg staan.

Wanneer wij de motieven nagaan die de heer Westerhoff aanvoerde om zijne bewering te staven, dan zien wij,

---

1) Volgens Cucaro doelt op dit gebruik de plaats van Nepos in zijn Eumenes: hi militari honestoque funere comitante toto exercitu humaverunt: os saque eius in Cappadociam ad matrem atque uxorem liberosque eius deportanda curarunt.

Cucaro zegt daaromtrent: le ossa, dopo sepolte, si ebbe cura di mandarle in Cappadocia!! Credo pui naturale che il cadavere di Eumene fosse stato affidato a qualche bidello di teatro anatomico, il quale, separata le parte molle dalle dure, rendeva possibile che fossero sepolte le prime e mandate in Cappadocia le seconde.

dat bij hem vooraanstond het gevaar van schijndood, terwijl hij te dien opzichte aanmerkte dat, aan de eene zijde door die gewraakte methodes velen onwilligen doodslag zouden begaan, door den schijndoode eerst door die behandeling den dood te geven 1), en dat, aan de andere zijde het zeer gemakkelijk zou worden een doodslag met voorbedachte rade te begaan, daar door de vernietiging van het lijk elk spoor van misdaad zou worden uitgewischt.

Voornamelijk daarom legde dit bezwaar bij spreken veel gewicht in de schaal omdat in het bedoelde geval geen lijkschouwing is voorgeschreven en zelfs de verklaring, bij de wet van 1 Juni 1865 (Staatsblad no. 60) 2) hier niet vereischt is.

Welke de middelen zijn waardoor men aan dat bezwaar kan te gemoet komen en welk gewicht men er m. i. aan moet hechten, stel ik mij voor in het volgende hoofdstuk te bespreken.

Het 4de lid van art. 1 van het ontwerp (luidende: voor lijkopening of gedeeltelijke ontleding, die de begraving binnen den na te melden termijn niet verhindert, is het verlof van den burgemeester niet noodig. Voor onderzoek en behandeling van lijken op bevel van het rechterlijk gezag wordt noch dat verlof noch de toestemming der personen, in het tweede lid van dit artikel genoemd, vereischt) heeft, bij de openbare beraadslaging, oppositie opgewekt van de

---

1) Dit gebeurt bij het begraven van een schijndoode eveneens.

2) Art. 5. De geneeskundigen onderteekenen bij het overlijden van elk hunner lijders ten behoeve van den ambtenaar van den Burgerlijken stand eene verklaring van dit overlijden en doen daarbij naar hunne overtuiging .... zoo nauwkeurig mogelijk opgave van de oorzaak van den dood.

heeren Saaymans Vader en Van der Does de Willebois, die zeer terecht er op wezen, dat het hoogst gevaarlijk zou zijn deze alinea aldus geredigeerd aan te nemen, daar zelfs de waarborg in het derde lid gegeven en bestaande in de toestemming van den burgemeester hier niet was toegezegd. Door den heer De Brauw werd dit bezwaar later in een amendement geformuleerd en, daar dit amendement werd aangenomen, kwam in het genoemde 4e lid het toezicht van een geneeskundige als vereischte voor de lijkopening of gedeeltelijke ontleding. (in het art. werd na ontleding ingelascht: door of onder toezicht van een geneeskundige.)

Art. 1 werd toen aangenomen en luidde zooals het nog voorkomt in de wet van 10 April 1869 Sttsbld. nº. 65. Andere principes, die verschil hebben opgeleverd tusschen de onderscheidene wetgevingen, zijn het verbod om te begraven binnen de stad en dat betreffende het begraven in de kerken.

Wanneer wij deze principes willen toetsen aan de in ons land vigerende wet van 1869, dan hebben wij vooreerst na te gaan het art. 16 van die wet, waarin over beide zaken bepalingen voorkomen. Het eerste lid van genoemd artikel luidt: „Geen begraafplaats wordt aangelegd dan op een afstand van ten minste 50 meters van elke bebouwde kom eener gemeente."

Niet in eene bebouwde kom mag dus worden begraven, zelfs niet in de nabijheid ervan, de wet zegt uitdrukkelijk, dat een afstand van minstens 50 meters (het decreet van 23 Prairèal had 35 à 40 m.) vereischt is.

De ratis legis zal hierbij waarschijnlijk zijn, dat men

vreesde voor den nadeeligen invloed van kerkhoven op de omwonenden, maar dan bestaat m. i. dezelfde ratio eveneens bij alleenstaande woningen, die toch, wanneer zij toevallig niet op de eene of andere wijze eene kom vormen, niet beschermd worden door het vermelde artikel.

De heer Westerhof haalde bij de discussiën nog aan het voorbeeld van Gallicië en Lodomerie 1) waar iedere begraafplaats 200 à 300 schreden verwijderd moet zijn van de *naastbijgelegen woning* der menschen.

Wel heeft men het gevaar ingezien, dat door dit 1e lid van art. 16 ontstond voor alleenstaande woningen, in alinea 3 toch, van genoemd artikel, zien wij het verbod om „binnen gelijken afstand van de begraafplaats gebouwen op te richten of putten te graven (anders) dan na bekomen verlof van Gedeputeerde Staten, na verhoor van den geneeskundigen inspecteur in de provincie. Van hunne uitspraak is binnen eene maand hooger beroep op ons toegelaten, —" maar, zooals het artikel nu luidt, kan het zeer goed voorkomen dat men, hoewel geheel handelende overeenkomstig het eerste lid van bedoeld artikel (afstand van 50 meter van elke bebouwde kom) toestanden in het leven roept, wier mogelijkheid aanleiding heeft gegeven tot het verbod om te bouwen en te graven in het derde lid vervat. Immers wanneer die woningen, putten, reeds bestonden vóórdat de begraafplaats werd aangelegd, dan staan zij deze in-

1) Latijnsche naam van het voormalig vorstendom Wladimir met de hoofdstad van denzelfden naam in Wolhynie (west-Rusland); na de eerste verdeeling van Polen nam de keizer van Oostenrijk weder den titel aan van koning van G. en L. dien reeds Andreas II van Hongarije in de 13de eeuw had gevoerd.

richting niet in den weg, daar alleen eene bebouwde kom door eenen rayon beschermd wordt; bestaat echter de begraafplaats het eerst en wil men later daarbij gebouwen (het behoeven nog niet woningen voor menschen te zijn) plaatsen, dan treedt de verbodsbepaling van alinea 3 tusschenbeide: hier is dus geheel dezelfde considerans waar te nemen, maar geheel verschillende toepassing door het eerder aanwezig zijn der begraafplaats of der alleenstaande woningen.

Het derde lid van art. 16 legt dus aan de eigenaren van gronden, binnen den rayon van 50 meter gelegen, eene beperking op in de uitoefening van hun eigendomsrecht, een legaal servituut. Veel is er over getwist of de wetgevende macht het recht had zulk een servituut te vestigen zonder schadevergoeding te verleenen. Dat de wetgevende macht het recht bezit zulk een servituut te vestigen, volgt uit art. 625 B. W., dat den eigendom voorstelt als: „het recht om van eene zaak het vrij genot te hebben en daarover op de volstrekste wijze te beschikken, mits men er geen gebruik van make, strijdende tegen de wetten of zoodanige verordeningen, daargesteld door zoodanige macht, die daartoe volgens de Grondwet de bevoegheid heeft, en mits men aan de rechten van anderen geen hinder toebrenge." enz.

De vraag of in dit geval schadevergoeding diende gegeven te worden, werd bevestigend beantwoord door den heer Pijnappel, die bij de discussien over art. 16, dat principe formuleerde in een amendement, strekkende tot bijvoeging aan art. 16 van de volgende zinsnede:

„Indien de grond van den verboden kring vóór den aan-

leg der begraafplaats eene hoogere waarde had dan hij ten gevolge van dit verbod zal behouden, worden de eigenaars door hem die de begraafplaats aanlegt, deswege schadeloos gesteld."

In de toelichting die de voorstellen van zijn amendement gaf, deed hij duidelijk uitkomen dat hij zeer goed inzag dat niet iedere schade vergoed behoeft te worden die veroorzaakt wordt doordat iemand zijn grond gebruikt zooals hij wil; als voorbeeld werd aangehaald eene fabriek die aan eigenaars van omliggende perceelen dikwijls veel hinder veroorzaakt en waarvan de oprichting toch nooit aanleiding kan geven tot het betalen van schadevergoeding, wanneer slechts de eigenaar blijft binnen de perken van het in art. 625 B. W. veroorloofde 1). Deze gevallen echter zijn niet geheel analoog met hetgeen in art. 16 voorkomt: hier toch worden aan den eigenaar zelven beperkingen opgelegd, hij wordt in zijne vrijheid van handelen beperkt en dat wel zonder dat er met een woord wordt gedoeld op de mogelijkheid van het verkrijgen van schadevergoeding.

De heer Pijnappel behandelde vooreerst de vraag of de wetgever met het gebruiken van de in art 625 B. W. hem gegeven macht om den eigendom te beperken niet uiterst voorzichtig moest zijn en of niet slechts waar het algemeen belang het uitdrukkelijk eischt zulk eene beperking moest worden ingevoerd; in het geval nu, bedoeld bij art.

---

1) Tegenwoordig is ten minste de gelegenheid in sommige dergelijke gevallen opengesteld, om zijn bezwaren te doen kennen bij eene dergelijke oprichting, nl. door de wet van 2 Juni 1875 (Sttsbld nº. 95).

16, kon het algemeen belang als grond worden opgegeven, niet echter in het geval dat eene particuliere begraafplaats wordt ingericht overeenkomstig art. 15 (luidende: De eigenaar van een niet tot begraafplaats bestemde grond kan op dien grond, mits op den in het volgende artikel gemelden afstand van elke bebouwde kom eener gemeente, één of meer graven of een grafkelder aanleggen, ten einde daarin zijn lijk en de lijken der leden van zijn geslacht worden begraven.

De aanleg geschied niet dan na bekomen verlof en onder toezicht van burgemeester en wethouders der gemeente, waarin die grond gelegen is. enz.) Wel had ook deze aanleg ten gevolge dat op de omliggende erven het servituut werd gelegd bedoeld bij art. 16 3e lid, maar van algemeen belang kon hier geen sprake zijn, daar het inrichten van zulk eene begraafplaats slechts geschiedt in het belang van den eigenaar; de heer Saaymans Vader haalde daarbij buitendien nog aan art. 15 2de lid en concludeerde dat het verbod om te bouwen dus eigenlijk zou gevestigd worden ten gevolge en uit kracht van eene vergunning van Burgemeester en Wethouders en dit was volgens spreker in strijd met art. 147 Grt, dat, voor de onteigening ten algemeenen nutte, eene voorafgaande verklaring *bij de wet* eischt.

Volgens mijne bescheiden meening echter is 1e in art. 147 Grt gesproken van ontzetten van eigendom, hetgeen niet geschied door het vestigen van een servituut en 2e heeft dan toch die vergunning van Burgemeester en Wethouders alleen die kracht doordat haar die bij de wet is verleend en is alzoo eenigermate door die wet in het algemeen de vereischte verklaring gedaan voor het geval

dat Burgemeester en Wethouders hunne toestemming geven.

Wanneer men er aan wil vasthouden dat toch die vergunning nooit is „eene wet," dan zou hoogstens strijd ontstaan met art. 625 B. W. dat eene wet eischt voor beperkingen van eigendomsrecht.

Terugkeerende tot het amendement van den heer Pijnappel wensch ik te herinneren dat genoemd amendement de strekking had de mogelijkheid voor schadevergoeding open te stellen in geval van het vestigen van het legaal servituut voortvloeiende uit art. 16 3e lid van de besproken wet. Als argument voor de juistheid van zijn principe voerde spreker nog aan de wet van 21 December 1853 (Stbld. nº. 128 houdende bepalingen betrekkelijk het bouwen, planten en het maken van andere werken binnen zekeren afstand van vestingwerken van den staat) die in art. 5, 4e lid, gelegenheid openstelt tot het verkrijgen van de bedoelde schadevergoeding wanneer door het verbod om te planten of te bouwen de grond in waarde was verminderd.

In genoemde wet van 1853 is de rayon nog grooter en zouden dus meer aanvragen om schadevergoeding voorkomen, dit doet echter niets af aan te toepassing van het principe in de wet van 1869. Inderdaad is dit principe geen ander dan hetgeen bij onteigening t. a. n. algemeen wordt in toepassing gebracht en het schijnt moeilijk te begrijpen, waarom men bij beperking van den eigendom (eene gedeeltelijke ontzetting) van deze gedragslijn is afgeweken bij de vaststelling der wet van 1869.

In 1853, bij de behandeling van de genoemde wet op het planten en bouwen enz. zeide hieromtrent de commissie van Rapporteurs in haar voorloopig verlag:

„De daarstelling van die werken (vestingwerken) geschiedde ten behoeve van het algemeen — dit behoorde dus ook de daaraan verbonden lasten te dragen. Wel moesten enkele ingezetenen uit hoofd van de bijzondere ligging van hun eigendom den onmiddelijken druk dier lasten dulden, maar de vergoeding van Staatswege hunner opoffering moest dien druk weder overbrengen op allen." enz.

Een ander geval waarin dit principe is ter sprake gekomen, is geweest bij de behandeling van de wet van 21 Augustus 1859 (houdende bepalingen omtrent het gebruik der spoorwegen) die in art. 23 zegt: binnen den afstand van 8 el van een spoorweg, wordt geen gebouw opgericht noch eene muur of schutting.

Hier wordt evenmin van schadevergoeding gesproken, maar bij de beraadslaging is het wel ter sprake gekomen en werd de minister bewogen om te zeggen dat het niet ontvangen van schadevergoeding en het daardoor te lijden nadeel zou worden in het oog gehouden bij het vaststellen van de som verschuldigd voor de uiteigening t. a. n. Te recht wees men nog op het systeem in Pruissen bestaande, waar altijd schadevergoeding wordt gegeven.

De heer Van Nispen merkte nog op, dat, als men die beperking (bedoeld bij art. 28 van laatstgenoemde wet) aan den eigendom oplegde, men dat zou doen uit kracht van art. 625 B. W., maar dat die toepassing zeer onrechtvaardig zou zijn, daar de utilité publique hier slechts van weinig invloed kon zijn; voornamelijk zoude het geschieden tot gerief van de particuliere maatschappij die de spoorwegen zou exploiteren om daarmede geld te verdienen.

Feitelijk is dus in deze wet van 1859 niet het recht op

schadevergoeding erkend, uit het bovengenoende gezegde van den minister blijkt echter, dat de juistheid van het principe werd erkend, al was men bang op te veel zwarigheden te stuiten door het in een artikel uitdrukkelijk te formuleeren. (Over genoemd art. 28 hebben trouwens eerst de stemmen gestaakt, terwijl het later met ééne stem meerderheid werd aangenomen).

Bij de beoordeeling van het amendement van den heer Pijnappel, moeten wij (zooals bij de discussiën ook geschiedde) wèl onderscheiden algemeene en bijzondere begraafplaatsen: geschiedt de inrichting in het algemeen belang en moet dus, naar analogie van het systeem bij de onteigening t. a. n. gevolgd, ook het algemeen de kosten dragen en de nadeelen lijden; bij bijzondere begraafplaatsen echter zien wij zeer merkwaardige resultaten te voorschijn treden: daar toch wordt door den enkelen wil van een derde, alleen beperkt door de mogelijke weigering van vergunning, een servituut gevestigd op de gronden die binnen den rayon liggen, niet alleen zonder medewerking (art. 42 B. W.) der eigenaars van die gronden, maar zelfs zonder dat hun eenig middel van verwering is gegeven.

Ten slotte wensch ik nog te wijzen op art. 715 B. W. waar een eigenaar iets moet dulden (nl. in dit geval den uitweg van een land, ingesloten tusschen andere) ten behoeve van een ander, maar dan ook door dezen moet worden schadeloos gesteld voor het „damnum emergens (niet lucrum cessans).

Wanneer men, op gronden van oeconomischen aard misschien al gedwongen wordt het vergoeden der schade bij de oprichting van eene algemeene begraafplaats achter-

wege te laten; in het geheel geen reden bestaat m. i. hiertoe bij het aanleggen van een particulier graf, wanneer van werkelijk damnum emergens blijkt door de weigering der vergunning door Burgemeester en Wethouders. Eene andere belangrijke vraag, die reeds enkele malen in dit proefschrift is aangeroerd, betreft het begraven in kerken. (zie boven pag. 40).

Gelijk wij zagen, werd dit uitdrukkelijk verboden door het decreet van 23 Prairéa an XII, daarna weder toegestaan door den Souvereinen Vorst, totdat in 1825 de betreffende bepaling van het decreet weder in werking trad.

In de eerste ontwerpen van wetten op het begraven werd niet over dit verbod gesproken, hetgeen in het voorloopig verslag over het ontwerp van 1858 reeds de opmerking uitlokte, dat de afwezigheid van zulk eene clausule eenige verwondering gebaard had.

In de memorie van beantwoording zeide de minister Van Tets dienaangaande, dat het niet noodig scheen dergelijke bepaling op te nemen daar uit art. 1 icto art. 16 voldoende van het verbod bleek: art 1. beval dat ieder overleden persoon enz. begraven moest worden op eene begraafplaats, terwijl art. 16 zeide hoe die begraafplaats moest zijn ingericht.

Bnitendien geloofde de minister dat, daar het verbod reeds 30 jaar bestond, men wel niet zou trachten dat gebruik weder in te voeren.

In het ontwerp van 1868 echter luidde art. 15, 4de en 5de lid, als volgt:

„In dit verbod (nl. om te bouwen binnen een rayon van 50 meters) zijn niet begrepen lijkenhuizen, doodgra-

verswoningen en bedehuizen of kapellen, met pastorijen of kostershuizen, ten dienste der begraafplaats te stichten.

De toegang of ingang van een graf of grafkelder mag echter niet in eene kerk of ander gesloten gebouw zijn."

Door deze uitzonderingen wordt de gelegenheid weder opengesteld om de verbodene gewoonte weder in te voeren: immers, bedehuizen of kapellen mogen worden gebouwd binnen de rayon van 50 meters, ja zelfs op de begraafplaatsen, en wanneer men nu slechts er voor zorgt dat de *ingang*, van het graf of den grafkelder niet is *in* dat bedehuis of die kapel, zal men ongestoord onder die kerk kunnen begraven.

Aanmerking op deze bepalingen werd in de 2de kamer ook gemaakt door de heeren Westerhoff, van Delden, Oldenhuis Gratama; de minister antwoordde hierop dat het volstrekt niet in de bedoeling lag het begraven in kerken weder in te voeren, maar eerder „om de bestaande toestand te doen voortduren en hun die er aan hechten toe te staan dat zij van begraafplaatsen niet onder, maar nabij kerken en goed verwulfde zijnde, gebruik blijven maken."

Gaarne zal ieder aannemen, dat dit 's ministers bedoeling was, of echter niet eene uitlegging der evenzoo vastgestelde bepalingen mogelijk ware, waardoor somtijds het niet verboden zou zijn in kerken te begraven, is m. i. minstens zeer twijfelachtig. Terwijl in de C. P. strafbepalingen voorkwamen voor de „infractions aux lois sur les inhumations (van denzelfden aard als in art. 410, voor de règlements sur les banques de prêts, art. 471^{5e} règlements concernant la petite voirie, art. 475^{1e} règlements sur les

bans des vendanges.) heeft de wet van 10 April 1869 zelve strafbepalingen opgenomen die voorkomen in art. 39 vlgg. Eenige twijfel is bij sommigen gerezen ten aanzien van art. 41 1ste, luidende: met eene boete van 10 tot honderd gulden en met gevangenis van 3 dagen tot eene maand, te zamen of afzonderlijk, wordt gestraft: 1ste de overtreding van het 1ste lid van art. 1.

In genoemd 1ste lid nu van art. 1 wordt wel verklaard: ieder overleden persoon enz. *wordt begraven* enz., maar niet wordt gezegd wie daarvoor moeten zorgen en daarom twijfelde ook bij de discussiën de heer Van der Does de Willebois aan de mogelijkheid der toepassing van de bepaling vervat in art. 41 1ste.

In het 2de lid van art. 1 worden echter eenigen opgenoemd die eene uitzondering kunnen verlangen op den algemeenen regel van begraven en nadat verschillende personen daar zijn vermeld vindt men de clausule „en diegenen die anderszins voor de begrafenis te zorgen hebben", hieruit nu blijkt duidelijk, dat de aldaar opgenoemde personen allereerst voor de begrafenis te zorgen hebben en dat bij ontstentenis van dezen (anderszins) toch altijd nog personen verantwoordelijk zijn 1); dit argument scheen den minister ook voldoende en door den heer Van der Does werd niet verder geopponeerd.

Na het uitvaardigen der wet van 1869 is deze nog niet gewijzigd hoewel talrijke stemmen zijn opgegaan die dit verzochten en die meenden dat zij de persoonlijke vrijheid te veel aan banden legde.

---

1) Men denke hierbij aan artt. 54, 59, 60, 61 B. W.

In het voorloopig verslag over Hoofdstuk V der staatsbegrooting van 1877 werd (nadat in Januari 1876 door de voorstanders der crematie het eerste adres aan Koning en Kamers was gezonden, vrijheid voor facultatieve lijkverbranding verzoekende) gezegd:

„Tevens werd door sommigen gevraagd of wijziging der genoemde wet (van 1869) niet wenschelijk ware, in dien zin, dat het verbranden van lijken onder de vereischte voorzorgen werd toegelaten."

In de memorie van beantwoording zeide hierop de minister: „de noodzakelijkheid eener wijziging dier wet, ten einde het verbranden van lijken vrij te laten, heeft zich nog niet doen gevoelen."

Dit antwoord gaf aanleiding tot een nieuw adres aan de 2de kamer der Staten Generaal, waarin opnieuw hetzelfde verzoek werd uitgesproken en tevens werd gewezen op het minder nauwkeurige in 's ministers antwoord, daar er, volgens adressanten, geen billijke reden bestond hun de gevraagde vrijheid te blijven onthouden en er geen noodzaak vereischt was om burgers eene vrijheid te verleenen, wel om hun eene te ontnemen.

Verder werd nog uiteengezet dat genoeg gebleken was, dat vele ontwikkelde Nederlanders die vrijheid voor zich wenschten en zich hadden vereenigd in de hoop dusdoende beter de belangen van hun principe te kunnen behartigen. Ook in de 2de kamer zelve vond het antwoord van den minister oppositie en wel bij den heer Verniers van der Loeff, die zich teleurgesteld gevoelde door de wijze waarop de minister het bestaan van eene honorable vereeniging ignoreerde en het oordeel geringschatte

van tot het uitspreken daarvan alleszins bevoegde personen.

De heer Idserda was integendeel van de meening dat crematie volstrekt niet de eenig mogelijke verbetering was die men kon aanbrengen in onze wijze van lijkbezorging en dat b.v. de kerkhoven zeer goed zouden kunnen worden verbeterd; zoodat ook volgens dezen spreker de noodzakelijkheid niet was gebleken. 1)

De heer Rombach merkte nog (zeer terecht) aan, dat ook zeer velen een afschuw hebben van het denkbeeld van begraven, en toch door de wet er toe worden gedwongen.

Het antwoord van den minister op alle deze uitspraken samenvattende, vinden wij, dat z. i. de beweging nog niet algemeen genoeg was om als eene uiting van eene gewijzigde volksovertuiging beschouwd te worden, dat het niet recht duidelijk was, wat de vereeniging voor Lijkverbranding wilde 2) en eindelijk dat eene wijziging in de wet van 1869 niet wenschelijk scheen.

Dit antwoord was kenmerkend voor de houding der Regeering tegenover de crematie, in 1876 en, wij moeten het zeggen, dezelfde houding neemt zij nog aan.

In 1877 werd opnieuw een adres gezonden aan Koning en Kamers, van dezelfde strekking als de voorgaanden,

---

1) Waarvan? van de invoering der crematie, neen, hiervan is misschien nu nog niet de noodzakelijkheid gebleken; de vraag betrof echter het opheffen der beperking van de vrijheid.

2) 28 Februari 1876 was eene conclusie genomen op een adres van genoemde vereeniging, waarin hare wenschen waren geformuleerd.

echter met nog minder gevolg, daar de 2de kamer het ten ter griffie deponeerde en de Regeering niet antwoordde.

Weder werd in 1878 door eenige leden van de 2de kamer, in het voorloopig verslag over de Staatsbegrooting, de wenschelijkheid uitgesproken van wijziging der begraafwet, de minister beschikte echter weder afwijzend, toen op grond dat de sporen van misdrijf door de crematie geheel worden vernietigd.

Hierop werd weder een adres opgesteld en ingezonden, waarin dit bezwaar werd wederlegd o. a. door het aanhalen van de reglementen op de crematie zooals die bestonden te Gotha en te Zürich; bij de openbare behandeling der begrooting kwam de begraafwet niet ter sprake.

In 1879 was nagenoeg eene herhaling waar te nemen van het voorgevallene in vroegere jaren: den 4den October werd een adres aan de Regeering gericht, in het voorloopig verslag over de begrooting verklaarden enkele leden zich gunstig voor de crematie gestemd en de minister antwoordde weder in afwijzenden zin op denzelfden grond als zijn ambtsvoorganger had opgegeven.

In 1880 weder dezelfde formaliteiten met hetzelfde resultaat.

Toen ook in dat jaar het adres — wij denken onwillekeurig aan de buffels van Adinda's vader — toen ook dit adres zonder antwoord was gebleven en in 1881 met een, eenigzins uitvoeriger, nieuw geredigeerd adres, wel eene polemiek in de couranten 1) en een debat in de 2de kamer

---

1) zie o. a. Berichten en Mededeelingen van de ver. voor Lijkv. jaargang 1881 pag. 97 bijlage 1.

was uitgelokt, maar de verhouding van de regeering tot de crematie nog niet in het minst veranderd was, toen scheen een nieuwe toekomst aan te breken, daar de minister van Binnenlandsche Zaken aan de Koninklijke academie van wetenschappen verzocht een advies over de lijkverbranding uit te brengen.

In hoofdzaak wenschte de minister te weten of het vinden van vergiften bij het invoeren der crematie, niet uiterst moeilijk zoude zijn, als men bedenkt dat er in den regel geene aanwijzingen zullen bestaan die den deskundige tot het zoeken naar eenig bepaald vergif zullen nopen en dat tal van vergiften in de asch van verbrande lijken niet meer zullen zijn aan te wijzen.

Eene commissie werd benoemd om de zaak te onderzoeken en praeadvies uit te brengen. Deze commissie kon echter in haar midden niet tot de gewenschte eenstemmigheid geraken over het uit te brengen verslag en daarom werd, nevens het rapport der meerderheid, in de vergadering der Academie van 27 Mei 1882, ook dat van één lid der commissie, den heer van Bemmelen, ingezonden.

De discussien over de zaak werden uitgesteld tot de volgende vergadering.

Wanneer wij beide stukken aandachtig nagaan, dan valt in het oog, dat het wetenschappelijk deel van het rapport geen verschil van meening had uitgelokt, nl. men was algemeen van opinie dat vele vergiften door de verbranding verloren gaan en dat daarentegen na de begrafenis vele vergiften nog zijn aan te wijzen.

In beide stukken is men van oordeel dat door eene verplichte lijkschouwing wel grootendeels, maar niet geheel

aan dit bezwaar tegen de crematie wordt te gemoet gekomen.

Het verschil tusschen beide meeningen is voornamelijk gelegen in de appreciatie van dit bezwaar: de meerderheid legde zich er bij neer en verklaarde, „dit bezwaar bestaat niet in die mate bij de thans gevolgde methode van lijkbezorging" en hield hiermede hare taak voor afgedaan; de minderheid erkende het bezwaar, maar zocht de middelen te vinden om het op te heffen; volgens haar bestaan die middelen in de wettelijke voorschriften, waaraan zal moeten worden voldaan, vóór tot de crematie wordt overgegaan.

Daarbij zet zij uiteen de directe voordeelen die voor de medicina forensis zouden voortspruiten uit de verplichte lijkschouwing en de verklaring van den geneesheer die den overledene had bijgestaan; dikwijls toch zullen zóódoende aanwijzingen van misdaden worden gevonden, die anders verborgen zouden zijn gebleven.

Kennelijk spruit het onderscheid tusschen deze stukken voort uit eene verschillende meening a priori over de crematie.

In de vergadering van 24 Juli 1882 nam de academie eene beslissing aangaande deze zaak en wel door zich te vereenigen met het verslag der minderheid in de commissie. In de discussien die aan dit eindbesluit voorafgingen werden voornamelijk dezelfde gronden overwogen, die ook reeds in de door de commissie uitgebrachte rapporten waren besproken; meer speciaal werd nog in het licht gesteld dat bij begraven, door het proces van ontbinding, stoffen worden voortgebracht die niet te onderscheiden zijn

van verscheidene vergiften en dat dus alleen de aanwezigheid van die stoffen niet als bewijs van vergiftiging zal kunnen worden aangenomen, terwijl aan de andere zijde de verplichte lijkschouwing vele misdaden zou voorkomen, door den misdadiger af te schrikken.

Wanneer men dus aan de eene zijde misschien iets verliest van de zekerheid in het opsporen van vergiftigingen op aanwijzingen, eerst *geruimen tijd* na den dood opgekomen, dan wint men aan de andere zijde minstens evenveel, door met de verplichte lijkschouwing, een veel grootere kans te verkrijgen van het opsporen van misdaden korten tijd na den dood 1) en van het terughouden van misdadigers van hun boos opzet.

Al had dit advies niet die gevolgen die velen zich ervan hadden voorgesteld, toch merkt men op dat de questie meer eene geregelde wederkeerende is geworden in de debatten der Staten Generaal.

In 1882 werd weder door enkele leden de vraag tot den minister gericht, hoe nu, na het advies van de koninklijke academie van Wetenschappen, zijne meening was over de crematie.

In de memorie van beantwoording op het voorloopig verslag over de staatsbegrooting, zeide de minister hieromtrent:

„naar aanleiding van de ook in rapport der Koninklijke academie v. W. behandelde bezwaren tegen de lijkverbranding is de ondergeteekende in overleg getreden met zijn

---

1) Wanneer dus de omstandigheden, getuigen enz. zich allen nog veel beter tot eene instructie leenen.

ambtgenoot van justitie, die het advies der procureurs-generaal bij de gerechtshoven heeft ingewonnen.

Het volgende jaar werd in het voorloopig verslag over de begrooting weder gevraagd of het bovengenoemde advies nog niet zóóver reeds was ingewonnen dat een ontwerp tot wijziging der begraafwet kon worden tegemoet gezien, waarop de minister van Binnenlandsche Zaken (de heer Heemskerk, die ook de voorstellen van eene begraafwet indiende in de zittingen van 1867—1868) antwoordde in zijne memorie:

„omtrent indiening van een wetsontwerp betreffende deze zaak kan de ondergeteekende vooralsnog geene toezegging doen. Het kan niet als een urgent onderwerp van wetgeving worden beschouwd. Dit kan wel worden medegedeeld dat omtrent de zaak de ambtenaren van het openbaar ministerie bij de gerechtshoven en rechtbanken zijn gehoord en er groot bezwaar in vinden, tenzij aan iedere crematie eene gerechtelijke lijkschouwing vooraf ga." 1)

Een nieuw adres was het gevolg van dit antwoord en de voorstanders der crematie gaven daarin te kennen dat dit antwoord hen zeer had verwonderd omdat eigenlijk als eenigen grond van weigering werd opgegeven: dat het niet was een urgent onderwerp van wetgeving.

Terecht wordt (zooals vroeger ook reeds eens was geschied, zie boven pag. 65) in dit adres uiteengezet dat, waar het de opheffing geldt van eene beperking der vrijheid, het hoogst bevreemdend is, de bewering van niet

---

1) Zie Dr. J. Rutgers: de minister Heemskerk en de lijkverbranding in de jaren 1866—68, in Ber. en Meded. 1877.

urgentie te hooren; ware er sprake van invoeren eener beperkende bepaling, dan zou men natuurlijk niet anders daartoe overgaan dan nadat de urgentie was gebleken.

Ook dit adres werd aan de commissie voor verzoekschriften gezonden en

„Da war's um ihn geschehn

. . . . . .

Und ward nicht mehr gesehen."

Zoo is nu op het oogenblik nog de stand van zaken (het laatste adres werd in December 1884 ingezonden) en vooreerst schijnt nog geen sprake er van te zullen zijn om de wet van 1869 te wijzigen.

Het nieuwe Wetboek van Strafrecht heeft in den 5^{den} titel (misdrijven tegen de openbare orde) eenige artikelen opgenomen, aangaande begrafenissen, schenden van graven, opgraven van lijken enz. Daar de meeste van die misdrijven reeds in de wet van 1869 strafbaar zijn gesteld, zullen maatregelen noodzakelijk worden, om bij de invoering van het nieuwe Wetboek botsingen te voorkomen.

Bij de invoering van genoemd Wetboek zullen dan ook alle feiten, die in de wet van 1869 als wanbedrijven gestraft zijn, (zooals art. 41 en 43) en niet in het nieuwe Wetboek zijn opgenomen toch als overtreding moeten worden beschouwd en de straf dus als hechtenis worden ondergaan, daar het strafmaximum voor overtredingen in het nieuwe wetboek hooger is.

Dat deze strafbepalingen nu toch weer in het algemeene wetboek zullen voorkomen evenals vroeger bij C. P., komt voort uit overwegingen, die in het verslag der commissie uit de 2de kamer worden opgegeven.

Wij lezen daar dat die plaatsing is: „een gevolg van het aangenomen stelsel om zooveel mogelijk alle *misdrijven* 1), ook die welke tot nu toe in speciale wetten worden geregeld, in het Wetboek samen te vatten. Dat de bescherming alleen wordt verleend ten aanzien van lijken 2), vindt zijn grond daarin, dat lijken in de schatting van het volk niet op één lijn met andere levenlooze voorwerpen gesteld worden" enz.

De minderheid der commissie had gewenscht deze bepalingen over te brengen naar de begraafwet, en wel omdat zij van oordeel was, dat, „wanneer het noodig is eene bijzondere bescherming voor het vervoer en de bewaring van lijken in het leven te roepen, dan behoort zij ook eigenaardig in eene bijzondere wet, niet in het algemeene wetboek te worden geregeld."

Bij de plaatsing van de bedoelde artikelen in het nieuwe Wetboek heeft ook de onderscheiding van rechtsdelicten en wetsdelicten haren rol gespeeld, zoo werd b. v. in het oorspronkelijk Regeeringsontwerp art. 164 3) door de commissie uit de 2de kamer geschrapt omdat het daar bedoelde feit volgens hare meening geen misdrijf (rechtsdelict), maar hoogstens eene overtreding (wetsdelict) was. „Dat iemand alleen onder toezicht van bepaald aangewezen personen iets mag doen, kan alleen de *wet*, niet het *recht* hem leeren."

---

1) Rechtsdelicten, in tegenstelling van overtredingen — wetsdelicten.

2) en niet ten aanzien van het vervoer van andere zaken, b. v. eene partij goederen.

3) luidende: Hij die, geen geneeskundige zijnde, buiten toezicht van een geneeskundige een lijk opent of ontleedt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste 3 maanden of geldboete van ten hoogste 300 gulden.

§ 2. Wetgeving in andere landen.

Italië is het land waar van regeeringswege het meeste is gedaan om aan de wenschen van de voorstanders der crematie te gemoet te komen. Het eerst na 1850 werd de aandacht op dit onderwerp gevestigd door Coletti, die in de academie van wetenschappen een beslist gunstig oordeel uitsprak en daarin gevolgd werd door tallooze anderen (zooals Castiglioni, Golfarelli, Pini, Musatti, Biondelli, Colombo) die min of meer lijvige boekdeelen er over vulden. Nadat in 1869 reeds het Geneeskundig Congres den wensch had uitgesproken om verandering gebracht te zien in de gevolgde gewoonte van begraven, werd het eerst in 1871 de Regeering officieel in de zaak betrokken, door een adres dat het geneeskundig congres, te Rome vergaderd, aan den koning richtte en waarin werd aangedrongen op herziening van den Codice Sanitario; werkelijk zien wij in 1873, bij de discussien over het nieuwe Codice, in art. 185 1) eene alinea opnemen, die de vrijheid tot lijkverbranding boven allen twijfel verheft. Wel is waar wordt voor iedere crematie de vergunning vereischt van den minister van Binnenl. Zaken en is de uitvoering beperkt tot bijzondere gevallen en beweeggronden, terwijl altijd nog het onschadelijke door den Consiglio superiore

1) Codice Sanit. art. 185 2de lid: Possono altresi essere permesse dal ministero dell'Intero altre maniere di inumazione, di conservazione e di distruzione dei cadaveri, compresa la cremazione in casi e per motivi eccezionali, ogni qualvolta siano guidicate innocue dal consiglio superiore di sanità.

di Sanità moet worden geconstateerd, maar door deze alinea is toch de weg gebaand voor verdere wettelijke regeling, die wij dan ook in verscheiden plaatsen zich zien ontwikkelen. In vele steden werd door het gemeentebestuur grond afgestaan tot het bouwen van een crematorium (meestal op het kerkhof, zooals te Rome op het Campo Verano, Turin, Intra) zelfs werd op sommige plaatsen door het gemeentebestuur het initatief genomen tot het oprichten van vereenigingen voor lijkverbranding en het bouwen van tempels (zooals te Sanremo, Intra).

Hoe men, door het uitvaardigen van reglementen, aan de bezwaren is tegemoet gekomen, die de eischen der medecina moesten opleveren, zal ik in het 3de hoofdstuk bespreken; hier zij het voldoende de aandacht er op te vestigen dat van regeeringswege de crematie, onder zekere voorwaarden, facultatief is gesteld.

In Duitschland, waar het bekende decreet van 23 Prairéal an XII in sommige streken 1) nog van kracht is, kwam nog niet eene dergelijke wettelijke regeling tot stand als wij in Italie gevonden hebben; wel heeft de stad Gotha met goedkeuring van het hertogelijk bestuur een crematorium gebouwd en de crematie door eene verordening geregeld; wel is in Dresden eenige malen eene crematie voorgekomen die telkens werd uitgevoerd met ver-

---

1) Zooals in de Rijnprovincie, in Mainz waar het echter gewijzigd is op voorstel van de geestelijkheid en den burgemeester, bij verordening van 16 Mei 1850.

gunning van den minister van Binnenlandsche Zaken en dien van Eeredienst, maar eene wet die de crematie facultatief stelt, bestaat er niet en herhaalde malen is door de regeering geantwoord dat er geene urgentie tot zoodanige wet bestond (zoo b.v. in de 2de kamer van Saksen, bij een adres van de vereeniging voor lijkverbranding te Breslau en eveneens in het antwoord op een adres van de vereeniging voor L. te Berlijn).

Volgens het oordeel der betrokken ministers had de crematie in het algemeen bij de bevolking weinig sympathie gevonden en hierin was, volgens hunne meening, met het oog op de heerschende godsdienstige denkbeelden en den eerbied voor de dooden, ook in de toekomst geene verandering te gemoet te zien.

In de Pruisische 2de kamer werd het vraagstuk nog ter sprake gebracht door professor Virchow, bij gelegenheid van een verzoek aan de regeering om het confessioneele kerkelijke karakter der kerkhoven op te heffen. Genoemde hoogleeraar uitte zich toen als volgt 1):

„Die Regierung hat eine kurze Zeit das Verbrennen der Leichen gestattet, ist aber dan auf dem Standpunkte des Zwanges der Beerdigung zurückgekehrt. Das für viele Anstössige des Verbrennens der Leichen hängt von der gewohnten Vorstellung ab, für den Einen ist es anstössig sich begraben, für den Anderen sich als verbrannt vor zu stellen.

Die Regierung hat kein Interesse daran mit Gewalt

---

1) Zie Internationales Correspondenzblatt zur Förderung der Feurbestattung 1ster Jahrgang no. III u IV.

aufrecht zu erhalten, dasz Jedermann im Preuszischen Staat begraben wird. Vom Standpunkt der offentlichen Gesundheitspflege aus, wäre nichts erwünschter, als dasz die Leichenverbrennung Regel würde, denn dasz die zunehmende Anhäufung von Verwesungsstätten welche das Erdreich mit unreinen Stoffen erfüllen und weit und breit die Wasser verderben, der öffentlichen Gesundheit nicht zuträglich ist, ist leicht einzüsehen.

Würde die obligatorische Leichenschau eingeführt, so wäre auch das Bedenken beseitigt, dasz im Folge der Leichenverbrennung die nachträgliche Feststellung von Creminalverbrechen durch Untersuchen der Leichen unmöglich wird. Auf die Eventualität dasz trotz der Leichenschau in einzelnen Fällen ein verbrechen unentdeckt bleibt, und durch nachträgliche untersuchung nicht mehr constatirt werden kann, die Einrichtung eines ganzen volkes zu basiren, ist ein absolut unzulässiger Zustand.

De minister van Eeredienst antwoordde hierop:

„Ich werde dem Abgeordneten in seinen Ausführungen über Leichenverbrennung nicht folgen, die Regierung hat keinen Anlasz ihren Standpunkt zu verlassen. Der Abgeordnete hat selbst anerkannt dasz dies und jenes der Einführung der Leichenverbrennung vorangehen müszte, insbesondere die Leichenschau", enz. enz. Verdere gevolgen heeft deze zaak in de Duitsche regeeringslichamen niet gehad. Zooals ik reeds met een enkel woord heb vermeld is Gotha de eenige stad in Duitschland waar een reglement op de crematie bestaat; dat het Gemeentebestuur het recht had zulk een reglement uit te vaardigen werd erkend in het antwoord, dat de Hertogelijke regeering gaf op een

adres, waarin de wenschelijkheid van wettelijke regeling werd uiteengezet. Dit antwoord gaf als zijne meening te kennen dat: „principielle Bedenken gegen Einführung der facultativen Leichenverbrennung nicht vorlägen, dasz es aber zur zeit nicht für Zweckmäszig eracht wurde dieselbe durch Gesetz oder Verordnung allgemein zu regeln, sondern dasz es den einzelnen Gemeinden, insbesondere den zuständigen organen der Stadt Gotha zu überlassen sei, ob sie auf Ortsstatuarischem Wege in der durch das Gemeindegesetz vorgeschriebenen Weise die Regelung herbeiführen wollten."

De „stadtrath", daartoe uitgenoodigd, heeft toen ook de noodige reglementen uitgevaardigd.

Dus, in Duitschland geen algemeene wet, maar in Gotha de zaak geregeld „auf Ortsstatuarischem Wege."

In Zwitserland treffen wij een dergelijken toestand aan: de Bondsraad heeft niet bij de wet de crematie facultatief gesteld, maar in Zürich werden in 1877, in eene nieuwe wet op de hygiene, bepalingen afgekondigd die in het gemis te gemoet kwamen. In deze artikelen wordt de vereeniging voor lijkverbranding te Zürich gemachtigd om de crematie uit te voeren en hiermede werd uitspraak gedaan in eene questie die reeds vroeger in genoemde plaats was gerezen, nl. of het bezorgen van lijken niet uitsluitend behoorende tot de taak van het publiek gezag, zóó, dat aan geen particulier (of vereeniging van particulieren) een deel daarvan kon worden opgedragen; vroeger was door de kantonnale regeering te Zürich deze vraag in bevesti-

genden zin beantwoord, en dat wel op grond van § 37 van de toen vigerende wet van 1854 op het geneeskundig staatstoezicht, die aan de Wetgeving opdraagt het onderwerp in zijn geheel te regelen; de statuten der vereeniging voor lijkverbranding werden daarom ook toen niet goedgekeurd.

Wat betreft het keizerrijk Oostenrijk, is de verhouding van de wetgeving tot de crematie uitvoerig beschreven door Dr. Leopold Adler, in zijne brochure: die Leichenverbrennung mit besonderer Rücksicht auf die Oesterreichische Gesetzgebung.

Wij lezen daar dat alle politieverordeningen, decreten en ministerieele aanschrijvingen, die ons onderwerp behandelen, uitdrukkelijk het begraven in de aarde bevelen, terwijl het algemeen Burgerlijk wetboek in §§ 549 en 1280 van „Begräbnisz spreekt, en het Strafwetboek in § 306 straf bedreigt tegen het schenden van graven, enz.

Ook in dat land is de vraag ter sprake gekomen of het bezorgen van lijken aan particulieren mocht worden overgelaten en ook, of door een politieverordening vergunning tot afwijking van de wetten op dit punt kon worden verleend.

Adler (t. a. p. pag. 14) beweert dat slechts eene wet de kracht zou kunnen hebben om te derogeeren aan alles wat nu kracht van wet heeft en dat zelfs geene verordeningen van hoogere ambtenaren, zooals Commissaris des konings of minister, die kracht zouden bezitten.

Als gronden geeft hij daarvoor op de belangrijkheid van het onderwerp, de natuur van de Rijkswetten (omdat die

zouden moeten worden gewijzigd voor het facultatief stellen der crematie) en verder dat de „medicinalgesetzgebung" uitdrukkelijk aan de „Reichsrath" is voorbehouden. Zijdelings is eene beslissing gegeven, doordat de gemeenteraad van Weenen in 1874 aan den raad van beheer der begraafplaatsen in overweging gaf stappen te doen tot het facultatief stellen der crematie; de gemeenteraad was dus van oordeel dat zijn gebied van wetgeving zich niet daartoe uitstrekte. Later nog, in 1883, werd in denzelfden gemeenteraad weder een motie aangenomen ten gunste der crematie en werd besloten dat voorstel bij de kamer der afgevaardigden in te zenden. Naar aanleiding daarvan droeg de afgevaardigde Steudel een wetsvoorstel voor, daarop gerichte wijziging in de bestaande verordeningen ten doel hebbende.

In de discussien hierover, bestreed de afgevaardigde Von Pflügl het voorstel voornamelijk met het argument, ontleend aan de medicina forensis, daarbij echter ook godsdienstige en technische bezwaren te berde brengend; na eene verdediging door de afgevaardigden Roser en Burgstaller werd het voorstel gezonden aan eene commissie die daartoe het meest competent werd geoordeeld.

Door de noodzakelijkheid er toe gedreven moest het gemeentebestuur te Weenen 5' begraafplaatsen sluiten en dit heeft aanleiding gegeven tot eene oppositie van de zijde der eigenaars van graven; zij beweerden dat, door het sluiten van die begraafplaatsen hun eigendomsrecht was gekrenkt en dat het gemeentebestuur hiertoe niet het recht had. Het „Stadtphysikat", hierover gehoord, adviseerde tot handhaving van het besluit, maar erkende

onderscheid tusschen den eigendom van graven en dien van grafkelders (zeker omdat de eigenaar van een graf eigenlijk niets meer heeft dan een recht van gebruik, terwijl een grafkelder, op eigen kosten gebouwd, een werkelijk voorwerp van eigendom kan worden genoemd) en stelde daarom voor het begraven in die grafkelders nog gedurende 5 jaren toe te laten, mits men zou voldoen aan eenige bepalingen wier naleving voor de hygiene noodzakelijk werd geacht.

In het laatste gedeelte van zijne verhandeling behandelt Dr. Adler de medisch-forensische bezwaren tegen de crematie; wij zullen dit ter behandeling verschuiven tot het derde hoofdstuk.

Reeds vroeger heb ik eenigszins uitvoeriger besproken wat in *Frankrijk* geschiedde vóór 1840; na dien tijd werd wel steeds in geschriften de aandacht op de Crematie gevestigd, maar toch zien wij de zaak in regeeringslichamen niet besproken vòòr het jaar 1875: toen werd door den gemeenteraad van Parijs een voorstel gedaan om een concours uit te schrijven voor de beste methode van lijkverbranding. Daar aan deze beslissing moest voorafgaan eene principieële uitspraak aangaande de toelating van de crematie, werd een rapport gevraagd van den conseil d'hygiène et de santé in het departement van de Seine en, toen dit rapport was uitgebracht, bleek dat genoemde raad alleen het bezwaar voor de medicina forensis geldend had bevonden.

Zonder dat dit rapport eenigen invloed schijnt te hebben

uitgeoefend, zien wij in 1876 door dit college opnieuw een advies van genoemde strekking geven.

In de jaren 1879 en 1880 hield de gemeenteraad van Parijs zich weder met de questie bezig, en wel op voorstel van den heer Morin; drie malen toonde zich de gemeenteraad gunstig voor de Crematie gestemd maar de heer Cazot, „garde des sceaux," verzette zich hiertegen en steunde daarbij op het decreet van Prairéal an XII zoowel als op den C. C. en den C. P., terwijl hij van oordeel was dat zelfs wettelijke bezwaren bestonden tegen het toelaten der proefnemingen waartoe de gemeenteraad subsidiair vergunning had gevraagd aan den minister van Binnenlandsche Zaken Constans, wien de deliberatien van den raad werden gezonden.

In antwoord daarop ontving de prefect van den minister eene nota, waarin de volgende zinsneden voorkomen 1) . . . . „Après examen, le gouvernement pense qu'il n'est possible de prendre ce voeu en considération.

En ce qui touche les expériences demandées, j'estime que, si une loi est nécessaire, et vous ne le contestez pas, pour abroger le décret de l'an XII et autoriser la crémation des corps, l'interdiction doit s'appliquer aussi bien aux cadavres inhumés dans les conditions ordinaires qu' à ceux qui, dans un interêt scientifique, ont été livrés aux études anatomiques," (met deze laatste categorie toch had de gemeenteraad gewenscht proeven te doen).

Opmerkelijk vind ik de uitdrukking „si une loi est né-

---

1) De geheele nota komt voor bij Dr. Pini la Cremation en Italië et à l'étranger pag. 98.

cessaire et vous ne le contestez pas, pour abroger" etc.

In het rapport van den gemeenteraad van 8 Mei 1879 lezen wij, aangaande de weinige gevolgen, die de pogingen, in de Fransche revolutie aangewend, om de crematie weder in te voeren, hadden gehad, het volgende:

„. . et de la non adoption du projet (nl. dat van 21 Brumaire an V zie boven pag. 36) on n'est pas autorisé à conclure que la crémation ne puisse se faire sans avoir été formellement autorisée par une loi. . . . . En principe, a-t-on dit, tout ce qui n'est pas légalement défendu, est permis. Or, il n'existe aucune loi qui interdise la crémation.

Le décret du 23 Prairéal an XII, sur les sépultures, ne peut pas être allégué. D'abord un décret n'est pas une loi et ne peut en avoir l'autorité. Les pouvoirs du chef de l'Etat étaient définis par la constitution du 22 Frimaire an VIII; il ne pouvait que présenter les lois soumises au vote du Corps législatif et faire des règlements en vertu des lois et pour en assurer l'exécution.

Donc, chaque fois qu'il statuait sur des matières appartenant au domaine de la puissance législative, ses actes étaient nuls et inconstitutionnels. Le décret dont il s'agit en ce qu'il statue sur des matières du ressort de la police municipale, n'a que la valeur de règlements qui peuvent être modifiés ou abrogés par d'autres décrets du Pouvoir exécutif. Le dit décret, quelle que soit son autorité, n'est pas prohibitif de la crémation qui n'y est pas même mentionnée."

Deze meening nog verder uitwerkende komt de rapporteur tot de slotsom, dat het onnoodige moeite was eene wet aan te vragen om de crematie facultatif te

stellen, hij meende dat der administratie veel eenvoudiger en sneller werkende middelen ten dienste stonden.

Verscheidene malen werd nog bij de elkaar opvolgende ministers van Binnenl. zaken aangedrongen op voorstellen van eene wet in de gewenschte richting werkende, maar èn Waldeck-Rousseau èn Goblet weigerden het initiatief te nemen, hoewel deze laatste de voorstanders aanmoedigde een amendement voor te stellen op de toen (1882) in voorbereiding zijnde wet op het begraven. Hoewel stappen daartoe werden gedaan, werd het amendement niet voorgesteld daar men vreesde dat hieruit vertraging zou voortvloeien in de aanneming van de geheele wet, waaraan groote behoefte scheen te bestaan.

Een afzonderlijk wetsontwerp werd echter 8 Augustus 1882 ingediend door Paul Casimir Périer en eenige andere leden der vertegenwoordiging, waarin den burgers de keuze werd gelaten tusschen begraven en verbranden en dat in art. 4 uitdrukte: un règlement d'administration publique déterminera toutes les conditions de constatation, d'ordre et de police auxquelles devra être subordonné l'exercice du droit accordé par la présente loi.

Het rapport van de commissie uit de kamer luidde gunstig en gaf als hare meening te kennen: Tout Français doit avoir le droit de disposer de son corps et de régler ses funérailles. Les prohibitions assez contestables des lois actuelles ne reprosent sur aucun principe d'ordre public; elle constituent donc une attente injustifiable à la liberté. Toegegeven werd dat in sommige, zeer weinige gevallen, het onderzoek naar sporen van vergiftiging zou worden onmogelijk gemaakt, „mais", zoo vervolgt het rapport,

„mais faut-il, pour cet interêt hypothétique et restreint, renoncer aux grandes réformes hygiéniques et économiques?

Nog eenige adressen werden van wege de vereeniging v. l. te Parijs gezonden aan den Préfet de police, autorisatie verzoekende tot het bouwen van een crematorium en, na een nieuw rapport van den conseil d'hygiène schijnt daartoe vergunning te zijn verleend.

Dat men zoodanige autorisatie aanvroeg bij den Préfet de police, was gebaseerd op decreten van 12 Messidor an VIII en 2 Brumaire an IX, die beiden aan den préfet de police (het eerste in het algemeen, het tweede speciaal voor den préfet de police van Parijs en het departement van de Seine) opdragen om te zorgen voor de openbare hygiene in de steden „en faisant observer les règlements de police sur les inhumations." (art. 23 van het eerste, icto art. 1 van het tweede van bedoelde decreten, zie Duvergier Collection complète des lois, tome 11 en 12.)

Evenals in Frankrijk en, zooals wij zagen, ook in sommige gedeelten van Duitschland geldt het decreet van 23 Prairéal an XII in Belgie waar de wettelijke kracht er van niet zoo wordt betwist als wij boven zagen dat in Frankrijk gebeurde.

Verandering in dit decreet ten gunste der crematie werd het eerst gevraagd in het einde van Maart 1876 in eene petitie aan den gemeenteraad van Brussel; deze petitie werd verzonden naar de sectiën voor politie, voor het contentieux en voor de finantiën. In 1882 werd op nieuw eene petitie gericht aan hetzelfde lichaam naar aanleiding van het feit dat de afdeeling voor het contentieux nog geen rapport had uitgebracht aangaande het eerste ver-

zoekschrift van 1876. Toen werd op nieuw van den gemeenteraad gevraagd, dat hij een crematorium zou bouwen op de nieuwe begraafplaats, op de plaats die in 1874 daarvoor was aangewezen en een reglement uit zou vaardigen waarbij de Crematie facultatief werd gesteld. De gemeenteraad werd door de inzenders van die petitie dus bevoegd geacht om de Crematie bij reglement toe te laten; de juistheid van deze meening werd ontkend door den minister van Binnenlandsche Zaken, die, in eene circulaire als zijn gevoelen te kennen gaf dat niet anders dan door eene wet aan het decreet van 23 Prairéal an XII kon worden gederogeerd en dat wel op grond dat:

„le décret du 23 Prairéal prévoit exclusivement l'inhumation des corps et les actes qui s'y rattachent. Il ne s'occupe de la police communale et de la salubrité publique qu'à ce point de vue. L'incinération n'est admise ni règlementée par aucune disposition dérogatoire à ce décret; il n'appartient donc pas aux administrations communales d'autoriser un mode de sépulture exigeant des prescriptions spéciales à déterminer dans l'intérêt général. C'est à la législature qu'il faudra recourir pour combler la lacune qui existe dans la loi, si . . . . etc."

De vraag, of wetgeving op de crematie wenschelijk was, was aan de procureurs-generaal bij de gerechtshoven voorgelegd. De gemeenteraad van Brussel, aldus in de onmogelijkheid geplaatst om zelve reglementen daaromtrent uit te vaardigen, bepaalde zich toen bij het uitspreken van den wensch dat men door wettelijke regeling de door velen wenschelijk geachte wijziging van het bekende decreet zou tot stand brengen.

In de Chambre des Représentants bracht M. Goblet d'Alviella in Februari 1883 een omstandig rapport uit over die beslissing van den gemeenteraad van Brussel, en besloot met te vragen aan den minister van justitie welke de voorzorgen waren die men kon nemen om tegemoet te komen aan de bezwaren van de medicina forensis en aan den minister van Binnenlandsche Zaken of het voornemen bij hem bestond om een wetsvoorstel in te dienen overeenkomstig den wensch van den gemeenteraad.

Engeland is het land, waar, althans voor zoover ik heb kunnen nasporen, de eenige processen zijn gevoerd aangaande de vraag of, volgens de bestaande wetten, de toepassing der crematie een strafbaar feit uitmaakt. En inderdaad, zoo ergens, dan is er in de eerste plaats in Engeland aanleiding om deze vraag verschillend te beantwoorden. Tot een goed begrip van den toestand, zullen wij de regeling bij de wet in het kort beschrijven. 1)

Op eenheid van wetgeving kan het allerminst geroemd worden, want naast de „Act to amend the laws concerning the Burials of the Dead in the Metropolis," waarin de voornaamste algemeene bepalingen voor Groot-Brittannie voorkomen, vinden wij reglementen voor Schotland en Ierland en talrijke bijvoegingen, verklaringen en verordeningen voor „local boards" (gemeenteraden) van steden en „boroughs". De wettelijke bepalingen worden gedeeltelijk door de koningin, gehoord haren Privy Council, uitgevaardigd, gedeeltelijk door den Bisschop, de vestry (kerkeraad) of de church wardens (opzichters van de kerk).

---

1) Uitvoerig bij Wernher t. a. pl. pag. 398 vlgg.

Het beheer van de begraafplaatsen is opgedragen aan eene commissie (Burial board) door de kiezers gekozen.

Het valt in het oog dat bij voorgenomen veranderingen vele personen hunne goedkeuring daartoe moeten verleenen en dat het niet altijd zeker is of eene daad moet worden aangemerkt als overtreding van de Rijkswet of als vergrijp tegen de kerkelijke reglementen.

Het denkbeeld om de crematie weder in toepassing te brengen heeft het eerst officieel een votum in zijn voordeel gevonden in de uitspraak van de Britisch Medical Association in Augustus 1880 gedaan, maar reeds vroeger was de Regeering verzocht om wijziging van de vigerende begraafwetten in overweging te nemen.

In 1879 werd van wege de Cremation society eene nota gezonden aan den Secretary of State for the Home department, waarin wij lezen: „The earliest duty of the council (nl. het bestuur van de Cremation Society) was to ascertain whether Cremation could be legally performed in this country and a case was drawn up and submitted to eminent counsel." In die nota werd tevens de meening uitgesproken dat geene wetsbepaling aan de crematie in den weg stond en zeker zou ook op het Great Northern cermetary te Londen een crematorium gebouwd zijn als de Bisschop van de diocees niet met zijn veto tusschen beide gekomen was.

In het antwoord op deze nota vindt men weder de reeds meermalen vermelde zinsnede: dat aan de crematie groote bezwaren verbonden waren, tenzij zij gepaard ga met voorzorgsmaatregelen enz. Daarom wenschte de Home Secretary dat het Parlement eene wet zou uitvaardigen

om òf de Crematie te verbieden òf ze wettelijk te regelen.

In 1882 was deze zaak nog niet beslist, toen werd weder in eene nota van de Cremation Society aan de secretary O. S. f. t. H. D. de direkte vraag gedaan:

„Supposing I were to die now, directing my executors to have my body burnt in our crematory as Woking; would my executors be liable to prosecution?"

Het antwoord van den Secretary of State, was minder direkt dan de vraag en kwam hierop neer, dat genoemde Secretary geene decisie mocht nemen in vragen die tot de competentie van een court of law behoorden en dat hij meende dat eene wet noodig was om de crematie te bekrachtigen.

Naar aanleiding van deze verschillende meeningen zijn reeds 2 processen voorgekomen, die ik hier kortelijks wensch te bespreken.

In de toespraak (charge) tot de jury in het eerste proces worden de feiten voorgesteld als volgt:

„William Price is charged with a misdemeanour (wanbedrijf) under the following circumstances. He had in his house a child five months old of which he is said to be the father. The child died. Mr. Price dit not register its death. The coroner accordingly gave him notice on a Saturday, that unless he sent a medical certificate of the cause of the death, he (the coroner) would hold an inquest on the body on the following Monday. Mr. Price on the Sunday afternoon, took the body of the child to an open space, put it into a ten gallon cask of petroleum and set the petroleum on fire. . . . . He will be indicted before you on a charge which in different forms inputes to him

as criminal two parts of what he is said to have done — first, in having prevented the holding of an inquest on the body; and secondly in his having attempted to burn the childs body."

Nadat de rechter eerst had uitgeweid over het eerste gedeelte van de beschuldiging en daarbij in het licht had gesteld, dat het onderzoek van den coroner alleen behoeft plaats te hebben wanneer deze een redelijk vermoeden heeft, dat de oorzaak van den dood eene andere was dan eene gewone ziekte, 1) en dat alleen het verhinderen van zulk een gerechtvaardigd onderzoek als misdemeanour kon worden gestraft, komt hij tot het 2de gedeelte en behandelt daarbij uitvoerig de vraag: „whether it is a misdemeanour at common law to burn a dead body instead of burying it."

Spreker begint met te zeggen dat er geen directe uitspraak over die zaak is en dat hij daarom verschillende bepalingen in de wetten, die verwante onderwerpen behandelen, zal vergelijken om zoodoende te komen tot vaststelling van het principe 2) dat zou moeten worden toegepast.

De reden dat de wet zwijgt over de crematie ligt z. i. daarin dat niemand er aan gedacht heeft dat men mogelijkerwijze eens eene andere wijze van lijkbezorging zou verkiezen boven begraven, terwijl die nalatigheid zou zijn het gevolg van de gewoonte van de kerk, die nooit aan iemand de begrafenis weigerde, ook wanneer de burgelijke

---

1) aldus bepaald: Edw. I en II de officio coronatoris, William IV c. 84.
2) Men bedenke dat hij sprak tot eene jury.

macht somtijds mocht bevelen dat op andere wijze zou worden beschikt.

Na verscheidene voorbeelden uit de iurisprudentie aangehaald te hebben die verwante vragen behandelen, komt hij tot de rechtsvraag: „whether to burn a dead body instead of burying it, is *in itself* an illegal act?"

Zijne meening is dat, volgens Engelsch recht: „a person who burns instead of burying a dead body does not commit a criminal act unless he does it in such a manner as to amount to a public nuisance 1) at common law."

Bepaalde wetsbepalingen die het verbieden zijn er niet, uitspraken van rechterlijke colleges zijn er evenmin, daarom meende hij het recht te hebben te beweren dat het verbranden *op zich zelf* geen onwettige daad is volgens Engelsch recht. Alleen dan zou hij misschien nog er toe kunnen komen om het als een misdemeanour te beschouwen wanneer het was „highly mischievous or grossly scandalous". Spreker gaf toe dat het verbranden van lijken in onbruik is gekomen door de kracht van godsdienstige meeningen en dat bij de meerderheid die meening nog bestond, maar, zeide hij: „I do not think that it can be said that every practice, which startles and jars upon the religious sentiments of the majority of the population, is for that reason a misdemeanour at common law."

Verder wordt nog gewezen op het systeem in de strafwet dat: „nothing is a crime unless it is plainly forbidden by law," terwijl, hoewel ook hierop uitzonderingen voor-

1) A comman nuisance is an act, which obstructs or causes inconvenience or damage to the public in the exercise of right common to all her Majesty's subjects.

komen, er op wordt aangedrongen dat die afwijkingen toch vooral door zeer gewichtige redenen moesten worden gerechtvaardigd.

Het onderzoek of in het onderhavige geval de „common nuisance" aanwezig was, maakt het laatste gedeelte van de bedoelde rede uit; dit is echter voor ons van minder belang.

Een kort résumé van het geheele betoog zou het volgende bevatten: geene wetsbepaling verbiedt de crematie; niets mag volgens de strafwet worden gestraft dat niet uitdrukkelijk in die wet is opgenomen; omstandigheden, gewichtig genoeg om van dezen algemeenen regel af te wijken, bestaan in concreto niet.

De uitspraak van de Jury is mij niet bekend, daar echter de hier bedoelde spreker was Sir James Stephen (Judge of the High Court of Justice, Queen's bench division) die bekend is als eene autoriteit op het gebied van strafrecht mag men aannemen dat waarschijnlijk zijne meening wel als de ware zal zijn aangenomen; in allen gevalle is, zooals wij later (beneden pag. 114) zullen zien, wel zeker gewicht aan zijne uitspraak gehecht.

Daar, zooals ik reeds opmerkte, de rechter optrad voor eene jury, bleef, niettegenstaande de leemte in de wet, de mogelijkheid voor schuldigverklaring bestaan; volgens ons stelsel van strafvordering zou natuurlijk ontslag van rechtsvervolging zijn gevolgd.

Een tweede proces naar aanleiding van eene crematie kwam voor in 1876 en de feiten waren daar als volgt:

Een doctor Henri Crokenden was gestorven te London op 21 December 1875 en had bij testament den wil uit-

gedrukt dat zijn lijk verbrand zou worden, terwijl hij voor dit gedeelte van zijn uitersten wil eene vriendin, Elisa Williams, tot executrice aanstelde, die dan de kosten later op de algemeene executeurs zou kunnen verhalen. Na den dood bekommerden de nabestaanden zich niet om het protest van Elisa Williams, maar begroeven het lijk in grond, die niet gewijd, maar slechts door den Roomsch Katholieken priester was gezegend.

Miss Williams vroeg daarop 3 maanden later aan den Secretary of State vergunning tot het opgraven van het lijk van Crokenden om het, zooals zij uitdrukkelijk opgaf, in gewijde aarde weder te begraven. De vergunning, die waarschijnlijk zou zijn geweigerd wanneer de crematie als doel van de exhumatie was opgegeven, werd nu verleend, daar immers op nieuw begraven werd toegezegd.

Toen echter Miss Williams het lijk eenmaal in haar bezit had, zond zij het naar Milaan, waar het den 15^{den} April 1876 verbrand werd, terwijl de executeurs testamentair werden aangesproken om de kosten te restitueren.

Deze weigerden en van daar een proces, waarin dus de onwettigheid van de crematie slechts als incidenteele vraag voorkwam.

In het vonnis dat door den rechter Kay werd geveld, zien wij de volgende beweeggronden aangevoerd:

Het zenden van het lijk naar Italie om verbrand te worden was eene onwettige daad en een bedrog, daar de autorisatie tot exhumatie niet zou zijn gegeven wanneer niet wederbegraven was toegezegd.

Geen eigendom wordt erkend van het stoffelijk over-

schot, en het individu kan niet beschikken over zijn lichaam als dit een lijk zal zijn.

De crematie is niet als wettige handelwijze erkend door de Engelsche wetgeving. Om deze redenen werd Miss Williams niet ontvankelijk verklaard in haren eisch tot restitutie der kosten.

Hier zien wij ten eersten omtrent de hoofdquestie, nl. of crematie volgens Engelsch recht een strafbaar feit uitmaakt, eene andere meening gehuldigd dan in het eerste proces werd uitgesproken; daar werd gezegd: de wet verbiedt het niet, dus is het geoorloofd zoolang geen bijkomende omstandigheden het feit strafbaar maken; hier heet het: de crematie is niet erkend in de wetgeving, dus is zij verboden.

Reeds eerder zagen wij die meeningen, nagenoeg in dezelfde bewoordingen vervat, tegenover elkaar staan, nl. in Frankrijk naar aanleiding van de interpretatie van het decreet van 23 Prairéal. De rapporteur van den gemeenteraad van Parijs meende dat: „ledit décret n'est pas prohobitif à la cremation, qui n'y est pas même mentionnée." De minister van Binnenlandsche Zaken Constans daarentegen was van oordeel dat eene wet noodig was „pour abroger le décret de l'an XII et autoriser la crémation des corps" en dat crematie zonder die wet niet mocht worden toegelaten. Een tweede punt in het vonnis van den rechter Kay is, dat hij niet den eigendom erkent van het individu over zijn lijk en daarom beschikkingen bij testament over dit lijk als niet van kracht beschouwt. Deze opinie is geheel in tegenspraak met de reeds vroeger aangehaalde uitspraak van den prefect van het departe-

ment van de Seine, Frochot (zie boven pag. 38) die in het jaar VIII van de republiek als zijne meening te kennen gaf: „les derniers soins à rendre aux dépouilles humaines sont un acte religieux, dont l'autorité ne saurait prescrire le mode sans violer le principe de la liberté des opinions."

Aan deze beslissing ligt het principe ten grondslag dat het individu wel degelijk de vrijheid moet hebben om over zijn lijk te beschikken, natuurlijk binnen de perken in het algemeen belang vereischt en gesteld. Ook in onze eigene wetgeving is dit principe, gedeeltelijk althans, gehuldigd (zie art. 1 2de lid wet van 10 April 1869) en wanneer de crematie daar niet is opgenomen onder de geoorloofde wijzen om over zijn stoffelijk te beschikken, dan is deze beperking niet voortgekomen uit de overtuiging dat het recht van beschikking in het algemeen moest worden aan banden gelegd, maar veeleer was men van meening dat de crematie nooit vasten voet zou verkrijgen in de volksovertuiging, dat daarom wettelijke regeling niet vereischt was en dat zonder wettelijke regeling bezwaarlijk verlof er toe zou kunnen worden gegeven.

Uit de hier aangehaalde processen blijkt genoegzaam dat de verhouding van de Engelsche wetgeving tot de crematie niet zeer scherp is afgeteekend, ofschoon de Cremation Society, steunende op de bovenvermelde toespraak van den rechter Stephen eene circulaire uitgaf, waarin de wettigheid van de handeling voorop werd gesteld en daarna verschillende voorzorgen werden opgegeven die genomen zouden moeten worden door hen, die van het crematorium der vereeniging wenschten gebruik te maken.

Voor korten tijd is in the House of Commons een wetsvoorstel ten gunste der crematie ingediend, maar met groote meerderheid verworpen.

Het eenige land waar geen wetsbepalingen op het begraven bestaan is Noord-Amerika; daar is alles overgelaten aan de gemeentebesturen, die van deze bevoegdheid dan ook op verscheidene plaatsen hebben gebruik gemaakt om de crematie facultatief te stellen.

HOOFDSTUK III.

Medicina forensis tegenover begraven en verbranden.

„Tabesne cadavera solvat an rogus, haud refert"; met dit citaat besluit Sir Thomas Browne zijn opstel over Urn Burial en inderdaad schijnt ook, naar uitspraak van natuurkundigen tusschen beide wijzen van vernietiging geen ander verschil te bestaan dan dat de eene langzamer, de andere sneller geschiedt. Terwijl bij verbranding die tijd altijd te bepalen is, schijnt bij begraven dit niet het geval te zijn, daar er vele oorzaken zijn, die dan het proces van ontbinding kunnen tegengaan; zelfs schijnt in sommige gronden de ontbinding nooit volkomen in te treden.

Men zou geneigd kunnen zijn te zeggen: indien dan in hun aard de beide wijzen van behandeling eigenlijk dezelfde zijn, waarom heeft dan de wensch ze gelijk gesteld te krijgen voor de wet, met zooveel moeilijkheden te kampen gehad?

Als voornaamste reden hiervan meen ik te durven opgeven dat het begraven als aloude gewoonte van de Christenen (zooals wij echter zagen bij de Heidenen ook volstrekt niet geheel in onbruik) een vasten voet heeft in onze

volksovertuiging, nog te meer daar iedere afwijking ervan als iets Heidensch werd beschouwd (men denke aan de ritus paganorum in het capitulare van Karel de Groote zie boven pag. 30). Dat nu toch stemmen opgingen die verandering in den bestaanden toestand wenschten, werd daardoor verklaard dat de kerkhoven, vooral in de groote steden, te vol waren en men begon in te zien dat daardoor groot nadeel kon ontstaan voor de gezondheid der omwonende menschen. In hoeverre nu deze aanmerking juist is, zal ik hier, als een vraag van hygienischen aard, niet bespreken, evenmin als de vraag of de crematie het eenige middel is om aan dit bezwaar te gemoet te komen en of het niet mogelijk zou zijn begraafplaatsen aan te leggen in onbewoonde streken des lands waar zij geen gevaar voor menschen konden opleveren (zooals o. a. Prof. Harting beweert). Een niet te ontkennen feit is het nu echter dat vele ontwikkelde menschen in ons land de crematie houden voor de eenig rationeele wijze van behandeling van lijken.

Wij zagen reeds hoe men heeft getracht de Regeering te bewegen om dezen wensch te vervullen en een voorstel te doen tot wijziging van de wet van 10 April 1869. Dit initiatief werd niet genomen en de weigering werd gebaseerd op de overweging dat de crematie de sporen van misdrijf zou uitwisschen, die in het begraven lijk nog geruimen tijd aanwezig blijven. Dit bezwaar, gegrond in de eischen van de medicina forensis, wensch ik eenigzins uitvoeriger te behandelen.

Men zegt: het opsporen van misdrijven, eenigen tijd na den dood, door exhumatie, wordt onmogelijk wanneer het lijk vernietigd wordt.

Het is dus de vergelijking met de voordeelen, door de exhumatie geboden, die de schaal naar het begraven zou doen overslaan. Om dit te beoordeelen dient men te weten ten eerste, wat kan door de exhumatie worden bereikt?

De gevallen waarin exhumatie met vrucht zou kunnen worden toegepast, kunnen wij bevoegelijk verdeelen in twee soorten nl. aan de eene zijde uit- en inwendige verwonding (de laatste b. v. door gestooten glas onder iemands suiker te mengen) en aan de andere zijde vergiftiging.

Wat nu betreft de eerste categorie van misdrijven, deze zullen vrij zeker uit het geëxhumeerde lijk kunnen worden nagespoord, wanneer slechts het proces van ontbinding niet te ver gevorderd is, hetgeen, zooals ik reeds zeide, schijnt af te hangen van de gesteldheid van den grond. (Paolo Gorini beweert zelfs: le differenze sono tanto grandi che percòrrono tutte le gradazioni della scala, da una conservazione quasi totale del cadavere fino ad una cosi inoltrata distruzione da gareggiare perfettamente con quella che si ottienne coll' abbruciamento).

Wat betreft de 2de categorie, zou men, naar uitspraak van deskundigen, bezwaarlijk zulk een algemeene uitspraak kunnen doen, omdat er groot onderscheid schijnt te bestaan tusschen de werking van verschillende soorten van vergif.

Plenk is van oordeel dat er geen vergif is, dat een

bepaalde en karakteristieke uitwerking heeft, alleen aan dàt vergif eigen. 1)

Nog sterker liet Chapuis zich uit in de voorrede van zijn Précis de Toxicologie, waar hij zegt: „la découverte d'un poison dans le cadavre ne prouve rien, si la malalie qui à précédé la mort n'a pas présenté les symptômes caractéristiques qui suivent l'ingestion du poison."

Ten opzichte der exhumatie verdeelde de commissie uit de koninklijke academie van wetenschappen de vergiften in 2 categorien nl. die waarvan de sporen nog eenigen tijd na het begraven kunnen worden teruggevonden en die, waarvan de overblijfselen onmiddelijk verdwijnen. Onder deze laatsten wordt o. a. phosphorus opgenoemd, terwijl buitendien professor Koster uiteengezet heeft, dat het vinden van stoffen in het lijk die als vergif kunnen zijn toegediend, nog volstrekt niet bewijst dat dit toedienen werkelijk heeft plaats gehad, omdat door het proces van ontbinding stoffen worden voortgebracht die van de ware vergiften niet te onderscheiden zijn. —

Voor de juiste beoordeeling dus, van de voordeelen, die de exhumatie ons biedt, is het noodig het volgende in het oog te houden: terwijl uit- en inwendige verwonding bijna altijd zal kunnen worden geconstateerd, zal vergiftiging bijna nooit met zekerheid te bewijzen zijn: òf de mogelijkheid bestaat (zooals prof. Koster beweert) dat de stoffen die bij exhumatie voor vergif worden aangezien, door het proces van ontbinding zijn voortgebracht òf een

---

1) non ci ha alcuna lesiòne veramente proprià e caratteristica di un dato veleno.

vergif kan zijn toegediend dat geene sporen in het lijk achterlaat, terwijl men bij al deze gevallen aan moet nemen dat een onderzoek mogelijk is en niet door den staat van ontbinding voor de uitvoerders levensgevaarlijk wordt.

Deze exhumatie nu zou onmogelijk worden wanneer door de crematie het lijk vernietigd was. Nu wordt echter nergens de crematie ingevoerd of toegestaan, zonder dat er maatregelen worden voorgeschreven die uitgevoerd moeten worden vóórdat tot het verbranden kan worden overgegaan en als voornaamste van deze voorzorgen is altijd beschouwd de verplichte schouwing van het lijk.

Vergelijken wij nu eens, uit het oogpunt van de medicina forensis, de resultaten van de exhumatie met die van de crematie voorafgaan door verplichte schouwing.

De verdeeling volgende die ik boven reeds maakte, behandelen wij het eerst uit- en inwendige verwonding, die natuurlijk bij lijkschouwing korten tijd na den dood met meer zekerheid zal zijn te constateren dan wanneer geruimen tijd na dat tijdstip verloopen is; bij exhumatie is men dus afhankelijk van den voortgang van het proces van ontbinding, bij crematie is door de verplichte schouwing bij verwonding als van zelve de pas afgesneden aan het verborgen blijven der misdaad.

Wat nu betreft de gevallen der vergiftiging, moet men volgens sommigen onderscheid maken tusschen vergiften die in de asch kunnen worden teruggevonden, en die waarvan elk spoor door de crematie verdwijnt.

In de Société de médicine de France hield de heer Napias eene rede waarin hij deed uitkomen dat z. i. zink, lood,

arsenicum, zeer goed in de asch teruggevonden zullen kunnen worden, anderen zijn echter in dezen volstrekt niet dezelfde meening toegedaan. Musatti, die een zeer interessante brochure schreef, getiteld: cremazione e medicina forense, zegt op pag 33 dat hij van die meening is teruggekomen 1).

Wanneer wij dit in het midden laten, of zelfs wanneer wij aannemen dat, wanneer het lijk eenmaal is verbrand, ieder spoor van vergif verdwijnt, dan nog kan ik niet inzien dat eene lijkschouwing, door deskundigen uitgevoerd, niet voldoende zou zijn om de sporen reeds vóór de crematie aan het licht te brengen.

Gevallen zijn reeds voorgekomen, waarin juist door de schouwing die de crematie moest voorafgaan, misdrijven zijn opgespoord die anders waarschijnlijk verborgen waren gebleven. Zulk een geval werd verhaald door Dr. Pini op het congres voor hygiene te Turyn in 1880 en is vermeld in de Berichten en Mededeelingen 1880 pag. 59, als volgt:

Er was een kind gestorven, de geneesheer had voor de begrafenis een certificaat van overlijden afgegeven zonder aanmerkingen. De familie besloot het lijk te doen verbranden. Hiertoe was een bijzonder certificaat van den geneesheer noodig, die 't kind behandeld had; en deze maakte

---

1) Nè vale il respondere (come hanno risposto alcumi cremazioniste ed io medesimo) che nelle ceneri del corpo cremato invecè che seppellito si potrebbero retrovare benissimo le traccie di alcune sostanze velenose; dichiaro invece onestamente, che quandro ho rilevato delle interessanti esperienze dell'egregio Prof. Brunetti la fortissima temperatura (1000° C.) voluta dal corpo umano e specialmente dalle ossa per incenerirse completamente, ho ritenuto altresi che a tal temperatura, nessuna sostanza minerale verrebbe risparmiata dalla fusione.

daarbij, wat de oorzaak van den dood betrof zooveel réserves dat Dr. Pini, als secretaris der vereeniging voor L. dit stuk in handen krijgend, zijn confrater om eene mondelinge toelichting verzocht. Het bleek daarbij dat de ziekte waaraan het kind overleden was, vreemd scheen; de diagnose duister was, de geneesheer aan vergiftiging dacht; doch dat de ouders boven verdenking verheven waren.

Men geeft kennis aan het O. M., eene lijkschouwing heeft plaats; men vindt de bewijzen eener arsenikvergiftiging. Uit een nauwkeurig onderzoek blijkt, dat het kind zich vergiftigd had door gekleurd suikergoed te eten: dergelijk suikergoed, bij den verkooper in beslag genomen, hield eene aanzienlijke hoeveelheid arsenicum in.

Hier was men dus, dòòr het verplichte meer nauwkeurige onderzoek vòòr de crematie, gekomen tot de ontdekking van een feit dat, zoo het al geen moorddadig karakter droeg, toch zeker aanleiding zal gegeven hebben tot vervolging en bestraffing van den koopman die zulke waar te koop durfde aanbieden.

Als van zelf zien wij ons dus geplaatst tegenover de vraag: hoe moeten nu die voorzorgsmaatregelen bij de crematie zijn om voldoenden waarborg op te leveren? Hiervan zal toch het afhangen of men de crematie ooit zal kunnen gelijkstellen met het begraven, dat door de exhumatie, wel is waar geen volkomen, maar toch in vele gevallen genoegzamen waarborg oplevert.

Voldoende waarborg, zeide ik, is vereischt; deze uitdrukking kan in verschillenden zin worden opgevat nl.: wel onvolkomen, niet afdoend, maar zoo goed dat men er

mede tevreden kan zijn, en ook: afdoend. (zie beneden pag 106) Prof. Virchow, in zijne rede die ik boven (pag. 76) reeds vermelde, neemt het met dit „voldoende" zeer gemakkelijk, hij zegt slechts: de toestanden van onze maatschappij eischen de invoering der crematie, deze kan niet bestaan zonder dat in enkele gevallen misdaden verborgen blijven, dus moeten die misdadigers dan maar straffeloos blijven; de eisch van het volk moet worden ingewilligd, daarom moet dus zoo noodig iets worden opgeofferd.

Het komt mij voor dat ten eersten het straffen van àlle misdadigers eveneens door de toestanden van de maatschappij geeischt wordt en ten tweede dat het volstrekt niet noodig is zóó de handen in den schoot te leggen, daar, door juist gekozen maatregelen, minstens evenveel gewonnen wordt als door de vernietiging van het lijk wordt verloren.

De meening door Virchow voorgestaan werd ook verdedigd door Küchenmeister, gelijk vermeld wordt in het tijdschrift „la Salute" van 23 Augustus 1874 pag. 551, wij lezen daar: „De criminalisten kunnen niet beweren, dat degene die de crematie verdedigt, eene absolute zekerheid zou moeten geven, dat nooit iets verkeerds zou kunnen gebeuren. Ook bij de oude methode van begraven zal iets dergelijks wel voorgekomen zijn, en buitendien, wij zijn menschen, wij zijn feilbaar, iets volmaakts kunnen wij niet tot stand brengen." 1)

---

1) i criminalisti non possono pretendere che colui il quale defende la cremazione, debba dare un assoluta garanzia che nulla mai di male posse avvenire qualche volta. Anche nell'altre vecchio metodo dell'inumazione sara avvenuto qualcosa di simile; e finché siamo uomini, siamo capaci di errare: di perfetto non possiamo nulla.

Nu is het waar: wat het zwaarste is moet het zwaarste wegen, wanneer werkelijk de crematie geeischt wordt om redenen van welken aard ook en die redenen onbetwistbaar zijn, dan zal men licht iets willen opofferen, maar ten eerste zijn de gronden tot nu toe aangevoerd volstrekt niet onbetwist en verder behoeft men zich dan nog niet op de menschelijke dwalingen te beroepen, zooals Küchenmeister doet.

Uitvoerig is de vraag van dien voldoenden waarborg behandeld in een verslag in de koninkl. academie van Wetenschappen uitgebracht door dr. M. C. Verloren van Themaat, die een standpunt inneemt dat m. i. zeer juist gekozen is.

Hij zet dat uiteen in het begin van zijn geschrift met de woorden: „Ik wensch aan te vangen met de verklaring, geen bepaald voorstander van lijkverbranding te zijn, zóó dat ik zou verlangen mijn lichaam te verbranden na den dood, indien dat kon geschieden.

Maar, aan den anderen kant, zou ik toch ook niet gaarne er toe willen medewerken, om dat onmogelijk te maken."

Na uitgelegd te hebben hoe door de verplichte schouwing in vele gevallen zaken aan het licht zouden komen, die nu verborgen zullen blijven, betreedt schrijver het gebied van den moreelen invloed en zegt:

„Wanneer men de misdadigers liet kiezen tusschen lijkverbranding met verplichte schouwing en gewone begraving, dan zouden zeker, zoo niet allen, toch ongetwijfeld de meesten het laatste verre verkiezen, waarbij zij zouden achten meer kansen van ontsnapping te hebben dan bij

het eerste. En ware dat zoo, dan zou men in de lijkverbranding eene soort van levensverzekering tegen misdadigers kunnen vinden."

Verder het onderwerp uitwerkende gaf Dr. Verloren nog een naschrift uit, waarin hij betoogt dat het verschil van meening in de Commissie uit de kon. academie v. W. (zie boven pag. 69) eigenlijk neerkwam op een verschil in politieke richting nl. tusschen opportunisme en idealisme.

Men had eene verschillende opvatting van „voldoende", de eene (grootere) afdeeling in de commissie was idealistisch gezind, meende dat „voldoende" moest zijn „afdoende" nl. zonder uitzondering zekerheid opleverend, de andere afdeeling meende dat men het volmaakte niet kon bereiken, nu ook niet bereikt had en men dus tevreden moest zijn met een resultaat dat zóó goed was als de omstandigheden het toelieten.

Naar mijne bescheiden meening moet men, bij de beoordeeling van de maatregelen die dezen waarborg zullen opleveren het moreele element vooral niet te gering schatten, nl. de afschikkende werking die deze formaliteiten op de misdadigers moeten uitoefenen. Stellen wij ons voor dat iemand door vergif om het leven gebracht is, en dat de crematie algemeen in gebruik was; zal nu de misdadiger het lijk van zijn slachtoffer aan die formaliteiten laten onderwerpen en zóódoende groot gevaar loopen dat zijne misdaad ontdekt wordt? mij dunkt het is veel waarschijnlijker dat hij het lijk zal zien te verbergen en nog waarschijnlijker is, dat hij deze zaken zal overwegen vóórdat hij den moord begaat en ervan zal worden teruggehouden. Tegenwoordig moet, volgens de wet van 15 Juli 1818

Stbl. n° 30 altijd eerst een vermoeden zijn opgekomen vóórdat tot schouwing wordt overgegaan en bestaat er dus zeer veel kans dat het lijk begraven wordt vóórdat dit vermoeden bestaat.

Wat nu de maatregelen zelve betreft, bestaat verschil van gevoelen over de algemeenheid van de verplichting tot schouwen, zoo beweert o. a. Gorini in zijn „Sulla purificaziona dei morti" pag 24, dat slechts in weinig gevallen de schouwing noodzakelijk zou zijn. Genoemde schrijver stelt voor de lijken te verdeelen in 3 categorien: de eerste categorie zou bevatten: die lijken die geen vermoeden van misdaad kunnen opleveren, noch voor het tegenwoordige, noch voor de toekomst; deze zouden dan zonder verwijl verbrand kunnen worden.

In de 2de categorie wenscht hij die lijken te plaatsen: aangaande welke geen gegrond vermoeden bestaat maar die de mogelijkheid dat zulk een vermoeden in de toekomst zal opkomen niet uitsluiten. Bij deze categorie wil hij niet onmiddelijk verlof gegeven hebben tot verbranden maar wenscht hij de crematie eenigen tijd uit te stellen en terwijl het begraven te gelasten. Zelfs schijnt het schrijver niet onmogelijk om ze boven de aarde te bewaren ter beschikking van de Justitie en de geneeskundigen, door een van de vele gemakkelijke en goedkoope middelen van balsemen toe te passen.

Eindelijk neemt Gorini in de 3de categorie die lijken op waarbij reeds een gegrond vermoeden van misdaad bestaat en slechts bij dezen wil hij onmiddelijk schouwing toegepast hebben en buitendien alle overige maatregelen die de vraag kunnen oplossen.

In het algemeen schijnt het mij bedenkelijk uitzonderingen toe te laten op de verplichte schouwing, maar in het bijzonder komen deze voorstellen mij voor zeer oppervlakkig en ten eenenmale onuitvoerbaar te zijn.

De eerste categorie zou bevatten alle lijken waarbij geen sprake kon zijn van eenig vermoeden, noch voor het tegenwoordige, noch voor de toekomst, en dus zouden daaronder vallen b.v. alle lijken afkomstig van het een of ander ongeval, zooals aardbeving, brand, spoorwegongeluk enz. enz.; werkelijk moet ook worden toegegeven, dat in de meeste van deze gevallen het denkbeeld van misdaad geheel is uitgesloten, terwijl, ook al ware dit niet het geval, de lijkschouwing toch dikwijls geen licht zou kunnen verspreiden. Wanneer men nu echter begint met uitzonderingen toe te laten, dan moet men vragen, waar is de grens?

In geval b.v. van eene afloopende ziekte die door een arts behandeld is, zal ook niet veel plaats zijn voor een vermoeden van misdaad, en toch kan in dit geval juist zeer wel van den toestand gebruik gemaakt zijn om misdadige doeleinden te volvoeren.

Zeer moeilijk moet het zijn theoretisch de juiste grens aan te geven; eerder uitvoerbaar; maar nog steeds bedenkelijk ware het misschien om in de praktijk in sommige concrete gevallen dispensatie van de schouwing te verleenen.

Bijzonder onpractisch schijnt mij de 2de categorie door Gorini aangegeven: lijken, waarbij geen direct vermoeden bestaat, maar die toch nog de gelegenheid openlaten voor het later opkomen van een vermoeden; mij dunkt dit is

reeds een voldoende reden om de schouwing noodzakelijk te maken en bovendien maken de middelen, waardoor G. die lijken wil bewaren, een later onderzoek zeer weinig betrouwbaar. In het algemeen beveelt hij aan ze te begraven, zoodat dan dezelfde bezwaren opkomen, die wij reeds zagen, dat de exhumatie van een lijk oplevert.

Om hieraan te gemoet te komen wil schrijver de lijken inbalsemen op eene eenvoudige wijze, dus misschien door inspuiting met het een of ander antiseptisch middel, maar zal (het is slechts eene vraag) dan dat middel geen invloed hebben op de organen van het lijk en zal eene schouwing daarna nog geheel betrouwbaar zijn?

Dr. Pini, (in „la Salute" van 18 Gennaio 1874) merkt hieromtrent op dat iemand, die het gevaar voor verborgen gebleven vergiftigingen zoo zwaar telt, nooit voorstander moest worden van balsemen en versteenen, welke processen worden uitgevoerd met preparaten van arsenicum, van zink, van kwik, met mengsels waarin het onmogelijk is sporen van een misdrijf te ontdekken, terwijl die wijzen van behandeling zonder de minste moeielijkheid worden toegestaan. 1)

Ook bij ons: art. 1 2de lid der wet van 1869 laat toe dat men een lijk op andere wijze „bewaart" dus ook gebalsemd, terwijl dan toch evenzeer de sporen van vergiftiging moeten verdwijnen, zonder dat de lijkschouwing is voorgeschreven.

---

1) non dovrebbe farsi neppure sostenitore dei processi di imbalsamazione e di pietrificazione, che si eseguiscono con preparati di arsenico, di zinco, di mercurio, di allume in cui non e guari agevole lo scoprire tracce di delitto e che cio nondimeno vengono consentiti senza alcuna difficoltà.

De 3de categorie, waarbij schouwing verplicht moet zijn, bevat volgens Gorini slechts een zeer gering aantal.

In de zeer interessante studie van G. vinden wij nog een balans van de voor- en nadeelen der crematie, van de hand van Dr. dell'Acqua, waarin sommige der nadeelen door G. dan nader worden besproken; zoo o. a. pag. 28 aangaande de iustitieele onderzoekingen post mortem, schrijver zegt daar dat deze „occorono fenomalmente rare" hetgeen ook beweerd wordt door Dr. Tracchine Bonfanti die 26 jaren medisch expert was bij het gerechtshof te Milaan. In dien tijd waren duizenden crimineele procesen voorgekomen en was dikwijls een onderzoek bevolen, maar tot de exhumatie van een lijk werd slechts 10 malen overgegaan; van deze 10 leidden 4 tot de ontdekking van een misdaad en wel in hetzelfde proces en onder omstandigheden die zouden gemaakt hebben dat bij crematie de misdaden, door de lijkschouwing, onmiddelijk na den dood aan het licht zouden zijn gekomen.

Eene dergelijke statistiek werd gegeven in eene memorie door den gemeenteraad van Weenen gevoegd bij een voorstel van wet bij de kamer der afgevaardigden ingediend. (Dr. Pini la cremation en Italië et à l'étranger pag. 78) Daar werd vermeld dat in eene tijdruimte van 25 jaren, bij 673580 begraven lijken slechts 2 malen eene exhumatie was voorgekomen.

In Frankrijk is ook dergelijke berekening gemaakt door eene commissie uit de chambere des députés, die verslag zou uitbrengen over het wetsvoorstel ten gunste van de crematie (zie boven pag. 81, vlgg). Zij geven daarin de volgende cijfers:

„En France 617 cas d'empoisonnement se sont produits, dans une période de dix années. Presque toujours les poursuites ont commencé dans les vingt-quatre heures du décès. 512 crimes ont été consommés à l'aide de l'arsénie, du phosphore, du sulfate de cuivre et du vert-de-gris.

A l'exception de phosphore qui ne laisse dans aucun cas des traces suffisantes pour les constatations, ces différentes substances auraient pu se retrouver au moins en partie après la réduction en cendres (zie boven pag. 102).

La nicotine, les cantharides, la digitaline avaient servi dans les 105 cas restants; le feu les aurait détruites ou tout au moins dénaturées et la constatation medico-légale fût devenue impraticable," (echter zou dan onmiddelijk na den dood het lijk geschouwd zijn.)

Bij de beoordeeling van deze cijfers moet men wel in het oog houden, dat men, door de waarde der crematie er aan te toetsen, altijd aanneemt dat ieder lijk, dat nu begraven wordt, verbrand werd; een toestand die nog wel geruimen tijd op zich zal laten wachten (indien het al ooit zòò ver komt) daar altijd nog een groot deel van de natie er van afkeerig zal blijven al wordt aan de voorstanders ook toegestaan om onbelemmerd het genot te hebben van hunne hervorming.

De reglementen die bestaan te Gotha, Milaan, Zürich enz. in haar geheel na te gaan, scheen mij minder noodzakelijk, omdat overal verscheidene bepalingen voorkomen over het bewaren der urnen, de godsdienstige plechtigheden enz. enz.; slechts voor zoover zij de lijkschouwing behandelen, zal ik ze dus nader bespreken.

Het reglement te Gotha stelt als vereischte voor het te

geven verlof tot de crematie, dat niet alleen eene verklaring worde geproduceerd van den geneeskundigen ambtenaar, dat niet de minste grond aanwezig is om te vermoeden dat de dood door misdadige handeling van een derde zou kunnen zijn veroorzaakt, maar ook dat ditzelfde blijke uit het proces-verbaal van een door de plaatselijke politie ingesteld onderzoek naar de omstandigheden, onder welke het overlijden heeft plaats gehad.

Daargelaten de vraag of dit onderzoek altijd uitvoerbaar zal zijn, vooral als de crematie meer algemeen in toepassing kwam, moet men erkennen dat hier geen plaats over is voor verborgen misdaden. Te Zürich is men minder vreesachtig geweest en is slechts de schouwing als algemeen vereischte gesteld (behalve de verklaring: que le décédé jouissait de toutes ses facultés et qu'il a déclaré sa ferme volonté par un écrit authentique officiellement légalisé et qu'il n'a point depuis contredit).

art. 2[b] van het besluit zegt dat, alvorens tot de crematie te kunnen overgaan: „il sera faite une visite en bonne et due forme du cadavre par un praticien à ce désigné par la section, pour bien établir que le décès n'est pas le résultat d'un crime."

Buitendien echter: „la preuve de ces conditions doit être produite au président de la police municipale de Zürich, lequel accorde alors l'autorisation de la crémation et etc."

Van een verlof, door den ambtenaar van den Burgerlijken stand verleend is in deze reglementen geen sprake, wel is hierop gewezen in de Decreti n° 6763, 1 Octrobre 1878 en n° 4939, 2 Aprile 1880 te Milaan uitgevaardigd.

In art. 2 vinden wij: om de autorisatie te verkrijgen is het noodzakelijk dat de ouders van den overledene of de personen op wien de taak rust om te zorgen voor de begrafenis, een verzoekschrift richten aan de Koninklijke prefectuur, onder bijvoeging:

a. van het certificaat van overlijden afgegeven door den geneesheer die den zieke had behandeld en door dien gesloten in een verzegeld couvert,

b. van het bewijs van de toestemming van de vereeniging voor lijkverbranding om tot de verbranding over te gaan, verkregen op een verzoek aan die vereeniging gericht,

c. van de autorisatie van den ambtenaar van den Burgelijken stand, voorgeschreven in art. 385 van den Codice Civile,

d. van de vergunning van de rechterlijke autoriteit volgens art. 93 van de wet op de publica sicurezza, in gevallen waarin de oorzaak van de dood is onzeker, verdacht, plotseling of gewelddadig. 1)

Hier is dus weer dat onderscheid gemaakt, dat boven

---

1) per ottenere tale autorizzazione è necessario che i parenti del defunto o le persone cui incombe la cura di provvedere agli onori funebri, revolgano alla R. Prefettura regolare domanda corredandola:

a) del certificato di morte rilasciato dal medico curante e chuiso dal medesimo in piego suggellato;

b) della prova del consenso della Società di Cremazione a procedere all'incenerimento, ottenuta in seguito a domanda diretta alla Società stessa in carta libera;

c) *dell'autorizzazione dell'Ufficiale di Stato Civile* prescritta dall' art. 385 del Codice Civile.

d) del permesso dell'autorità giudiziaria a norma dell' Art. 93 della legge di Publica sicurezza, nei casi in cui la causa della morti sia incerta, sospetta, repentina o violenta.

reeds besproken is en mij niet uitvoerbaar scheen, ook hier weer is een overlijden dat niet precies: incerta, sospetta, repentina o violenta, is nog volstrekt geen waarborg voor de afwezigheid van misdaad.

In Engeland, waar nog geen reglementen op de crematie bestaan, is echter door de Cremation Society een schema gegeven van de voorwaarden waaronder door haar slechts tot het verbranden zou worden overgegaan. De aanleiding tot het uitgeven van die voorwaarden lag in de uitspraak van den rechter Stephen (zie boven pag. 89 vlgg) die beweerde dat crematie eene wettige handelwijze was.

Als hoofdconsiderans gaf men op:

„They (the Cremation Society) are aware that the chief practical objection which can be urged against the employment of cremation consists in the opportunity which it offers, apart from such precautions, for removing the traces of poison or other injury which are retained by an undestroyed body.

The following, therefore, are the conditions, on which the employment of the crematorium will alone be permitted by the council:

I. An application in writing must be made by the friends or executors of the deceased, unless it has been made by the deceased person during life, stating that it was the wish of the deseased to be cremated after death.

II. A certificate must be sent in by one qualified medical man at least, who attented the deceased untill the time of death, unhesitatingly stating, that the cause of death was naturel and what the cause was.

III. If no medical man attended during the illness, an autopsy must be made by a medical officer appointed by the Society, or no cremation can take place.

Alles wat ik in de laatste bladzijden trachtte uiteen te zetten, resumerende, kom ik tot de conclusie, dat, wat betreft het argument tegen de crematie, gegrond in de eischen der medicina forensis, toepasselijk is het gezegde dat de Arnhemsche Courant van 13 Januari 1883 aanhaalde: „de loin c'est quelque chose, et de près ce n'est rien." Terwijl tegen de voordeelen van eene mogelijke exhumatie geheel wordt opgewogen door de verplichte lijkschouwing, (die gestreng als conditio sine qua non dient gesteld te worden) zal een niet geringe invloed worden uitgeoefend op de misdadigers wanneer zij weten zulk een groot gevaar te loopen om ontdekt te worden.

Geheel kan ik mij vereenigen met de memorie van toelichting in 1882 gevoegd bij het toen in de Fransche kamer ingediend wetsvoorstel; daar wordt gezegd:

. . . . s'il était vrai que tout le monde vît dans le choix de ce procédé funéraire un gage de sécurité pour le criminel et par ainsi, sa raison d'être 1) et son explication, s'il était vrai qu'on dût s'attendre à voir les coupables y chercher leur salut et que cela seul dût suffire au législateur pour refuser ce libre choix à tous les honnêtes gens; si telle était, nous ne dirons pas même la vérité, mais seulement l'apparence, le préjugé, le commun sen-

---

1) Dit schijnt nu wel overdreven.

timent, l'idée générale et courante, et bien alors, il en sortirait une conséquence aussi claire que le jour: à savoir que le fait même du choix ainsi fixé s'il était permis, serait à tous un avertissement, un signal, un appel à toute inquiétude, à toute curiosité comme à toute enquête, parce que ce serait une cause fatale de suspicion partout où la plus éclatante lumière ne serait pas venue prévenir ou défier tous les doutes."

Inderdaad zal de misdadiger, alle verdenking van zich willende afwerpen, zich allerminst kunnen verzetten tegen eene handeling die hoogstwaarschijnlijk zijne daad aan het licht zal brengen; hij zal integendeel, wanneer hij al de crematie zou willen kiezen, om de bewijzen van zijne daad te vernietigen, om nog een schijn van onschuld te behouden, zich volmaakt onverschillig moeten betoonen voor iedere schouwing; dit gevaar zal hij niet willen loopen en hij zal in de thans gevolgde methode veel meer kans op straffeloosheid vinden.

Zonder met Occioni te zeggen, sprekende van crematie: „indocte vetitum, mens renovata petit," meen ik toch dat geen voldoende grond bestaat, wat betreft de eischen van de medicina forensis, om de crematie te verbieden en dat men met volle recht met Tedesco kan vragen: a qual titolo ed in forza di qual principio si negherebbe la facoltà di lasciare incenerire il cadavere?

STELLINGEN.

STELLINGEN.

I.

Tot het spannen van telephoondraden over een huis, is de toestemming van den eigenaar van dat huis vereischt.

II.

Wanneer in een verhuurd huis zich eene waterleiding bevindt, behoeft de verhuurder niet in te staan voor wateraanvoer, tenzij dit in het huurcontract bepaald is.

III.

Het privilege van art. 1195 3° B. W. mag niet worden beperkt tot de kosten van die ziekte waaraan de schuldenaar gestorven is.

IV.

Het bestaan van eene vennootschap onder firma kan tusschen partijen ook door getuigen worden bewezen.

V.

Bijzondere wettelijke regeling van het bedrijf der levensverzekering is wenschelijk.

VI.

Bezorging van lijken moet altijd blijven een onderwerp van Staatszorg.

VII.

Art. 16 der wet van 10 April 1869, Stbl. n°. 65, is in strijd met het principe van art. 147 Gw.

VIII.

Bij eene aanvraag tot het verleenen van rechtspersoonlijkheid heeft de Regeering niet alleen den inhoud der statuten te beoordeelen; ook feiten en omstandigheden buiten de statuten mogen op hare beslissing invloed uitoefenen.

IX.

De wet van 1 Mei 1863, Stbl. n°. 44, is overbodig.

X.

De zoon van een Nederlander, die ter zake van 's lands dienst in 's Rijks overzeesche bezittingen of koloniën woont, maar tijdelijk hier te lande vertoeft, is niet militieplichtig.

XI.

Een schutter, die bij de exercitiën of andere oefeningen nooit is opgekomen, maar steeds de opgelegde boete heeft betaald, behoudt toch het recht om na een tijd van 5 jaren bij de reserve geplaatst te worden.

XII.

Beperking van eigendom bij de wet, stelt nooit daar onteigening in den zin der Gw.

XIII.

Het is goed te keuren dat het nieuwe Wetboek van Strafrecht tweegevecht als delictum sui generis heeft behandeld.

XIV.

Hypnotisme, zooals het beschreven is door Bottey en Liégeois, maakt wijziging van de leer der toerekenbaarheid noodzakelijk.

XV.

De onderscheiding van rechts- en wetsdelicten is niet vol te houden.

XVI.

Art. 39 van het Nieuwe Wetboek van *S*trafr. kan, in verband met art. 45 en 49 tot de uitkomst leiden dat van de op te leggen straf niets overblijft.

XVII.

Aan eene klacht wegens laster kan door den Officier van Justitie ook dan gevolg worden gegeven, als de beleedigde minderjarig is.

XVIII.

De vrije bewijstheorie in strafzaken verdient afkeuring.

XIX.

De gedaagde, die, uit welken hoofde ook, in eersten aanleg er niet in is geslaagd om tegenbewijs te leveren, heeft het recht dit alsnog in hooger beroep te doen.

XX.

De exceptie van gewijsde zaak behoeft niet uitdrukkelijk te worden ingesteld, wanneer slechts de wil daartoe uit de dingtalen blijkt.

XXI.

Jure Romano kan door accessio slechts datgene worden verkregen dat door ferruminatio met de hoofdzaak is verbonden, niet ook datgene dat door adplumbatio er aan gehecht is.

XXII.

Voor eene tabaksbelasting is invoerrecht op buitenlandsche tabak, vereenigd met accijns op deze zoowel als op de binnenlandsche, boven ieder ander stelsel te verkiezen.
